

جزوه تحلیل سیاسی انقلاب اسلامی

استاد طاهری

عضو هیأت علمی جامعه المصطفی (ع) العالمیه

seyedmehditaheri@yahoo.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

برادر شاد روح پرفتوح حضرت امام خمینر، شهید انقلاب اسلامر
و تمام کسانر که جان خود را فدای استقلال ایران نمودند

صلوات

* فهرست:

✓ مفهوم شناسی انقلاب

✓ تئوری های انقلاب

✓ زمینه‌ها و ریشه‌های تاریخی شکل‌گیری انقلاب اسلامی

- ورود استعمار

- جنبش تنباکو

- جنبش مشروطه

- قیام‌ها و جنبش‌های پس از مشروطه تا کودتای 1299

- از کودتای انگلیسی تا تبعید به جزیره انگلیسی

- تحولات ایران از اشغال تا کودتای 28 مرداد 1332

- آغاز نهضت مذهبی در ایران

- استبداد مدرن و مقابله با نهضت مردمی

✓ عوامل پیروزی انقلاب اسلامی

- عناصر اصلی

- عوامل شتاب‌زا

✓ مقایسه انقلاب اسلامی ایران با انقلاب‌های بزرگ جهان

✓ رهیافت‌های مختلف در مطالعه انقلاب اسلامی ایران

✓ راهبرد صدور انقلاب اسلامی ایران؛ رویکردها و موانع

✓ بازتاب، پیامد و دستاورد انقلاب اسلامی ایران در عرصه‌های مختلف

- نظریه‌ها و تئوری‌های انقلاب

- در داخل کشور

- بازتاب انقلاب اسلامی بر نظام بین‌الملل و عکس‌العمل قدرت‌های

بزرگ و دولت‌ها

- در خارج کشور

- ملت‌های مسلمان؛ شیعیان و اهل سنت

- جنبش‌های اسلامی و نهضت‌های رهایی‌بخش

✓ آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی

✘ مفهوم‌شناسی انقلاب

مقدمه:

- انقلاب یکی از موضوعات کلاسیک اندیشه اجتماعی بشر محسوب می‌شود.
- یک مفهوم کلیدی در تفکر سیاسی مدرن است.
- از لحاظ مفهومی، اجماع در خصوص تعریف آن وجود ندارد.

1- مفهوم نوین انقلاب:

- معادل کلمه Revolution می‌باشد که برگرفته از اصطلاحات اخترشناسی می‌باشد (بازگشت یک ستاره به جای اولیه خود پس از طی یک دور کامل گردش در مدار)
- سرایت از اخترشناسی به علوم طبیعی
- در ق 17 توسط «کاردینال درت» به صورت اصطلاح سیاسی در انقلاب فرانسه و انقلاب صنعتی به کار رفت.
- در فرهنگ فارسی عمید: حالی به حالی شدن، دگرگون شدن، برگشتن، تحول و تغییر کامل و چرخش دورانی.

2- مفهوم اصطلاحی انقلاب:

- هائینگتون: تحول داخلی سریع، اساسی و خشونت آمیز در:
  - ارزش‌ها
  - اسطوره‌های حاکم بر جامعه
  - نهادهای سیاسی
  - ساختارهای اجتماعی
  - رهبری
  - فعالیت‌ها و سیاست‌های دولت
- کرین بریتون: جانشینی ناگهانی و شدید گروه‌های خارج از قدرت به جای حاکمان دستگاه سیاسی
- طلوعی (فرهنگ جامع سیاسی): حرکت مردمی که نظام سیاسی یک کشور را از میان برمی‌دارد و نظام جدید را جایگزین می‌کند.
- شهید مطهری: طغیان و عصیان مردم علیه نظام حاکم موجود جهت برقراری نظم مطلوب که ریشه در 2 امر دارد:
  - نارضایتی از وضع موجود
  - آرمان وضع مطلوب
- شهید صدر: یک جنبش سرسختانه بر مبنای اصول مکتب معین:
  - با درک واقعیت‌های موجود
  - به دنبال تغییر و دگرگونی بنیادین در تمامی ابعاد زندگی و ارزش‌های حاکم

3- گونه‌های مختلف انقلاب:

- ✓ سیاسی: تغییر در ساختار سیاسی و حکومت بدون تغییر در ساختار اجتماعی
- ✓ اجتماعی: تغییر سریع و اساسی در ساختارهای سیاسی/اقتصادی/اجتماعی که با حرکت و قیام عمومی مردم همراه است.

4- خصوصیت انقلاب‌های اجتماعی:

✓ روند انقلاب اجتماعی:

- براندازی رژیم سابق
- دوره انتقال و جابجایی قدرت
- پاک‌سازی مهره‌های حکومت قبلی
- تثبیت نظام جدید و تحقق آرمان‌های انقلاب

✓ زمان:

- وقوع انقلاب ناگهانی و سریع است.
- روند شکل‌گیری انقلاب نسبتاً طولانی است.

✓ بکارگیری خشونت طرفینی بین انقلاب ≠ حکومت

✓ بسیج و مشارکت مردمی

✓ تغییرات زیربنایی و ساختاری به همراه جایگزینی ارزش‌های جدید

5- بسترهای پیدایی انقلاب:

✓ نارضایتی عمیق از وضع موجود:

- جدایی گروه‌های اجتماعی از نظام سیاسی
- زیر سؤال رفتن مشروعیت حکومت
- تقابل انقلابیون و حکومت

✓ ظهور و گسترش ایدئولوژی‌های جدید و جایگزین

✓ گسترش روحیه انقلابی علیه نظام سیاسی حاکم

✓ توجه به رهبری و نهادهای بسیج‌گر به منظور فعال‌سازی

- نارضایتی
- طرح ایدئولوژی جایگزین
- هدایت روحیه انقلابی

6- انقلاب اسلامی:

✓ ماهیت:

- انقلاب به مفهوم مکتبی؛ تغییر حاکمیت طاغوت به منظور استقرار حاکمیت خداوند
- دگرگونی سیاسی - اجتماعی به منظور تجدید حیات اسلام در تمام ابعاد
- بازگشت به اصول اساسی اسلام بعنوان مکتب جامع و اصیل زندگی

✓ تفاوت اساسی با سایر انقلاب‌ها:

- ریشه مذهبی و ماهیت دینی (خدا محوری)
- رهبری دینی (نقش روحانیت)
- پیوند عنصر حرکت مردمی با ایدئولوژی و رهبری دینی

7- تفاوت مفهوم انقلاب با سایر مفاهیم مشابه اجتماعی:

- کودتا: قیام اقلیت مسلح با حمایت برخی نیروهای حاکم، نه حمایت مردمی، وضع موجود را به هم می‌زنند، بدون تغییر ارزش‌ها و زیرساخت
- جنبش: فراهم کردن بسترهای ایجاد تغییر و تحول در جامعه:
- در صورت تغییر بنیادی همراه با خشونت ← تبدیل به انقلاب
- به صورت مسالمت‌آمیز، آرام، تدریجی و روبنایی ← رفرم/اصلاح
- اصلاح: تغییر مسالمت‌آمیز با همراهی حاکمان به منظور جلوگیری از وقوع انقلاب
- شورش: حرکت اعتراضی نسبت به موضوع خاص در وضع موجود و عدم تغییر نظام سیاسی - اجتماعی، در یک مقطع خاص که معمولاً از سوی حکومت سرکوب می‌شود.

✗ تئوری‌های انقلاب؛ دیدگاه‌های مختلف در مورد بیان عوامل رسیدن یک جامعه به شرایط انقلابی

دسته‌بندی‌های زیادی در خصوص تئوری‌ها صورت گرفته است از جمله:

✓ بر مبنای مکتب:

- مکتب تضاد
- مکتب اصالت کارکرد

✓ بر مبنای زمان:

- قبل قرن 20
- بعد قرن 20 (تقسیم‌بندی متفاوت شده است) به عنوان مثال: اسکاچپول
- نظریه پردازان مارکیست: تضاد طبقاتی
- نظرات روان‌شناختی توده‌ای ← بررسی انقلاب (از منظر انگیزه روانی مردم)
- نظریه‌های ارزشی: انقلاب پاسخ جنبش‌های عقیدتی به نابرابری اجتماعی
- منازعه سیاسی ← نزاع مخالفان با حکومت در کسب قدرت

* به دلیل طولانی شدن توضیح تمام تئوری ها و عدم وجود یک الگوی عمومی و مورد پذیرش همگان، به توضیح دیدگاه نظری برخی از مهم ترین اندیشمندان می پردازیم.

1- ارسطو:

اولین کسی است که در جلد 5 کتاب «سیاست»، به ریشه‌یابی و بررسی علت وقوع انقلاب پرداخت.

• علل انقلاب از دیدگاه وی

✓ عمومی: علل مشترک در شکل‌گیری تمامی انقلابات:

- اصلی؛ بی‌عدالتی و نابرابری
- عارضی (فوری)؛ منفعت‌طلبی، کسب افتخار و شرف، افراط در قدرت، ناسازگاری نژادی و ...
- غایی؛ تغییر وضع موجود

✓ خصوصی: بررسی یکی از علل مذکور در یک رژیم سیاسی خاص.

2- مارکس؛ بارزترین نظریه‌پرداز مکتب تضاد:

- آرامش اجتماعی از موارد استثنایی تاریخ جوامع است.
- انقلاب پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر و مثبت است.
- اساس تکامل و پیشرفت هر جامعه در گرو انقلاب است.

• مهم‌ترین گزینه‌های تئوری مارکس:

✓ ماتریالیسم تاریخی (مادی‌گرایی تاریخی): تاریخ و جامعه را واقعیت مادی می‌سازد نه اندیشه. بر این مبنا

جامعه دارای 2 بعد است:

- زیربنا: عوامل اقتصادی و ابزار تولید

- روبنا: نهادهای مذهبی، سیاسی، حقوقی و ...

✓ دیالکتیک تاریخی (سیر تاریخ بشر) بر مبنای مبارزه طبقاتی (تضاد):

الف. طبقه: گروه‌هایی که در چند بحث مشترک‌اند:

- موقعیت یکسان در جریان تولید
- منافع مشترک اقتصادی
- شرایط مشترک اقتصادی
- آگاهی طبقاتی
- خصومت نسبت به سایر گروه‌ها

ب. منشاء مبارزه:

- مالکیت خصوصی
- نزاع بر سر وسائل و ابزار تولید؛ بین گروه دارای ابزار با گروه فاقد ابزار

ج. مراحل سیر تاریخ بشر: کمون اولیه ← برده‌داری ← فئودالیسم ← سرمایه‌داری ← سوسیالیسم ← کمونیسم (بازگشت به کمون اولیه)

- کمون اولیه: زندگی با شیوه اشتراکی تولید و توزیع = عدم تضاد طبقاتی.

- برده‌داری: شروع مالکیت خصوصی با تولید ابزارهای اولیه و تضاد بین

- برده‌داران

- بردگان

نتیجه: استثمار بردگان توسط برده‌داران و شورش بردگان

- فئودالیسم (زمین‌داری): تضاد بین

- ارباب (صاحب زمین)

- رعیت (کار برای ارباب)

نتیجه: استثمار رعیت توسط ارباب و شورش رعیت

- سرمایه‌داری: با پیشرفت صنایع، بازرگانی و .. کارخانه‌های بزرگ ایجاد شد؛ تضاد بین

- سرمایه‌دار

- کارگر

نتیجه: بحران اقتصادی و بیکاری منجر به قیام کارگران می‌شود.

- سوسیالیسم: از بین رفتن مالکیت شخصی، نابودی استثمار کارگر به دلیل شکل‌گیری دیکتاتوری کارگر (پرولتاریا) به

عنوان نظام موقت قبل کمونیسم

- کمونیسم: از بین رفتن طبقات در جامعه، عدم تضاد طبقاتی، هر کس به اندازه نیاز.

3- امیل دورکیم: (پایه‌گذار مکتب اصالت کارکرد)

- شرایط جامعه:

- عادی / نرمال:

- رسوم و سنت‌های اجتماعی بر عقل منفرد افراد مسلط است.

- با تقسیم کار بین افراد و گروه‌ها، همگی کار خود را به صورت منظم انجام می‌دهند.

- جامعه حالت تعادل داشته و همبستگی اجتماعی وجود دارد.

- غیر عادی / نیز نرمال: وقتی تقسیم کار غیر نرمال باشد، جامعه غیر منظم و نامتعادل است، از هم گسیختگی

اجتماعی پیش می‌آید، در نهایت منجر به خشم مردم و سوق یافتن به سوی انقلاب می‌شود.

4- پیتر سورکین والکسی دوتوکویل (نظریه فردگرایی و روان‌شناسی)

- عامل شکل‌گیری انقلاب:

- انسان دارای خواست و نیاز اساسی است. (انسان: خواست/ نیاز اساسی)
- سرکوبی یا ناکامی در دست‌یابی به نیاز، منجر به احساس خشونت و پرخاشگری می‌شود.
- عامل انقلاب:
- سورکین: سرکوب نیازها و غرائز انسان و بالا رفتن پرخاشگری منجر به انقلاب می‌شود.
- دوتوکویل: با توجه به بهبود شرایط زندگی اقتصادی و افزایش توقعات در عرصه سیاسی، در صورت سرکوب و عدم برخورداری از آزادی سیاسی، اگر در یک زمان فشار همیشگی حکومت و سرکوب مردم کاهش یابد، منجر به انقلاب می‌شود.

5- چالمرز جانسون (نظریه ارزشی):

- انقلاب نتیجه پیدایش ناهماهنگی است در جامعه بین 2 عنصر محیط و ارزش
- عوامل به هم خوردن تعادل جوامع:
- تغییر ارزش:

- با منشاء داخلی؛ مثلاً تغییر عرصه قدرت از یک گروه به گروه دیگر (کلیسا $\neq$ سکولار)
- با منشاء خارجی؛ مثلاً اعمال سیاست ضد اسلامی و مدرنیته غربی توسط شاه ایران
- تغییر محیط:

- با منشاء داخلی؛ مثل رشد جمعیت و عدم امکانات برای همه آن‌ها
- با منشاء خارجی؛ مثل تاثیر انقلاب صنعتی غرب بر کشورهای جهان سوم

6- ساموئل هانتینگتون (منازعه سیاسی / توسعه ناموزون): انقلاب در جوامعی رخ می‌دهد که با وجود رشد توسعه

اقتصادی، اما در عرصه سیاسی:

- شاهد افزایش درخواست مشارکت و بسیج سیاسی گروه‌های خارج از قدرت هستیم.
- در عمل نهادهای سیاسی موجود، کارایی جذب مشارکت آن‌ها را ندارد.
- نتیجه: شکل‌گیری تحول داخلی سریع، اساسی و خشونت‌آمیز و تغییر در
- نهادهای سیاسی
- ارزش‌ها
- اسطوره‌های حاکم بر جامعه
- ساختار اجتماعی
- رهبری جامعه
- فعالیت‌ها و سیاست‌های دولت

✕ زمینه‌ها و ریشه‌های تاریخی شکل‌گیری انقلاب اسلامی

✓ ورود استعمار - جنبش تنباکو

• وضعیت غرب در ق 19:

- انقلاب صنعتی و پیشرفت‌های تکنولوژی
- نیاز به بازار جدید برای فروش کالا
- نیاز به تأمین مواد خام
- نفوذ به کشورها برای تأمین منافع خود

• چهره‌های غرب هنگام ورود به جهان اسلام در ق 19 و 20

- علمی: تفکر جدید در کنار دانش و تکنولوژی بالا
- استعمار و استثمار:

- سلطه بر اقتصاد از طریق سیاست استکباری و نظامی‌گری
- تقسیم‌بندی مرزهای کشورها براساس منافع خود
- تلاش برای تغییر فرهنگ و ارزش‌های جوامع

• موضع‌گیری مسلمانان نسبت به تهاجم غرب

- غرب‌گرایی: نفی دین و پیروی از تمدن غرب برای رسیدن به پیشرفت (آخوندزاده، ملکم خان، تقی‌زاده و ...)
- غرب ستیزی:

- استفاده از علوم، فنون و پیشرفت‌های صنعتی غرب
- غرب ستیزی از طریق:

مقابله با تمدن سلطه‌گر غرب

شناسایی ضعف‌های مسلمانان و ترمیم آسیب‌ها (سیدجمال، شریعتی، آل احمد و حضرت امام خمینی)

• مهم‌ترین ویژگی‌های جامعه ایران در قرن 19

- جامعه ملوک الطوائفی
- اختلافات قومی
- مذهب عامل انسجام ملی
- استبداد و خشونت حاکمان مرکزی و محلی.
- جامعه بیش‌تر روستایی و عشایری بود.
- شکست متوالی از دولت‌های انگلیس و روس مثل: (قرارداد ترکمنچای و گلستان)
- رقابت بیگانگان برای تسلط بر ایران

• آثار رقابت بیگانگان در ایران

- سیاسی: سرسپردگی حکومت به بیگانگان و اجرای سیاست‌های آن‌ها
- اجتماعی: هرج و مرج و ناامنی داخلی
- نظامی: وابستگی ارتش به بیگانگان
- اقتصادی: شکل‌گیری اقتصاد بیمار
- فرهنگی: نفوذ مبلغان غربی به ایران و ضربه زدن به فرهنگ اسلام و ایران

• اهداف قدرت‌های خارجی در ایران

- انگلیس:
- بهره‌مندی از اقتصاد ایران
- استفاده از ایران به عنوان حائل بین هندوستان و روسیه
- روسیه:
- تسلط بر خلیج فارس جهت دسترسی به آب‌های آزاد
- تسلط بر هندوستان و ضربه زدن به انگلیس

• راه‌های رسیدن قدرت‌های خارجی به اهداف خود

- ✓ نخبه‌سازی (تربیت نخبگان وابسته به خود)
- ✓ به کارگیری زور و فشار بر حکومت
- ✓ کسب امتیاز (عوامل اصلی امتیاز):
- شاه؛ سفر به اروپا و تأمین هزینه سفر به ازاء دادن امتیاز
- اطرافیان شاه؛ با گرفتن رشوه از خارجی‌ها و تأمین خواسته‌های آنان

• امتیازات داده شده به روسیه و انگلیس

- روسیه:
- واگذاری شیلات شمال
- واگذاری کشتیرانی شمال
- واگذاری گمرک شمال
- تأسیس بانک استقراض روس به بهانه:
- دادن حقوق به سربازان روس در ایران (قزاق)
- محل تبدیل پول روسی به ایرانی

- انگلیس:

- کشتیرانی رود کارون
- رویترا: (به دلیل مخالفت علماء و مردم باطل شد)

- تأسیس راه آهن

- استخراج تمام معادن جز طلا، نقره، و سنگ‌های قیمتی

- بهره‌گیری از جنگل‌ها و قنوت ایران تا 70 سال

- اداره گمرک ایران تا 25 سال

- بانک شاهنشاهی: (به مثابه بانک مرکزی) به ازاء جبران خسارت باطل شدن روپتر

- امتیاز لاتاری (بخت آزمایی): به 2 دلیل لغو شد:

- مخالفت علماء

- دعوی سران بر سر چگونگی تقسیم پول‌های بخت آزمایی

- امتیاز تلگراف: کشیدن سیم تلگراف لندن - هندوستان از سرزمین ایران

- امتیاز داری: امتیاز استخراج معادن نفت ایران تا 60 سال: عدم مخالفت در ایران به 2 دلیل:

- مردم ارزش نفت را نمی‌دانستند

- نحوه استخراج و استفاده از نفت را بلد نبودیم.

- امتیاز تنباکو (تالبوت):

- در زمان ناصرالدین شاه قاجار

- واگذار کننده: امین السلطان

- به تالبوت نماینده انگلیس

- مواد قرارداد تالبوت:

- واگذاری امتیاز 50 سال حق صادرات، خرید و فروش تنباکو به تالبوت با حذف عوارض گمرکی

- الزام کشاورزان به فروش محصولات به تالبوت

- تالبوت می‌توانست حق خود را به هر کس دیگر واگذار کند.

- دادن یک سوم منافع این امتیاز به خزانه شاه

سؤال: چرا مردم در قیام تنباکو قیام کردند، ولی در امتیازهای قبلی قیام نکردند؟

- امتیازهای قبلی هنوز بهره‌بردارای نشده بود.

- این امتیاز به صورت مستقیم با زندگی کل مردم ایران سر و کار داشت و توتون بزرگ‌ترین کالای صادراتی بود.

• قیام تنباکو:

- ریشه دینی قیام:

- قاعده نفی سبیل: «خداوند اجازه سلطه کافران بر مومنان را نداده است» (نساء: 141)

- نتیجه سلطه کافران: متزلزل شدن اساس دین و استقلال کشور

- مراحل:

- شیراز: اعلام جهاد عمومی توسط سیدعلی اکبر فال اسیری در مسجد وکیل

- تبریز: دعوت حاج میرزا آقاجاهد به برپایی راهپیمایی

- اصفهان: صدور حکم تحریم خرید و فروش تنباکو توسط حاج شیخ محمدتقی (آقاجفی)
- سیدجمال الدین اسدآبادی: نامه به مرجع تقلید شیعیان در سامراء و بیان عواقب این امتیاز به وی
- سامراء: میرازی شیرازی:

- نوشتن نامه به ناصرالدین شاه برای لغو امتیاز ← عدم لغو توسط شاه
- صدور فتوای تحریم استعمال توتون و تنباکو (شامل کشت، خرید و فروش و تجارت)
- متن حکم: الیوم، استعمال توتون و تنباکو بای نحو کان، در حکم محاربه با امام زمان است.

- نتیجه قیام:

- شکستن قلبانها توسط مردم حتی درون دربار ناصرالدین شاه
- باطل شدن امتیاز تنباکو توسط شاه
- افزایش نفوذ و قدرت علماء: ظهور سیاسی روحانیت به عنوان رهبر جنبش اجتماعی
- اعتماد به نفس ایرانیان: شکل گیری اولین نهضت بیداری مردم ایران در برابر استبداد و استعمار
- سست شدن پایه های مشروعیت سلطه قاجار: شاه مشروعیت خود را در سایه خدا (ظل الله) می دانست.
- رهایی ایران از مستعمره شدن توسط انگلیس.

✓ نهضت مشروطه

• عوامل خارجی موثر بر قیام مشروطه:

- رشد تکنولوژی و پیشرفت غرب
- تداوم و تشدید اعطاء امتیاز به خارجی ها
- جنگ ژاپن و روس در سال 5- 1904م (پیروزی ژاپن)
- ژاپن: رژیم برخوردار از نظام مشروطه و قانون اساسی
- روسیه: فاقد مشروطه و قانون اساسی
- انقلاب روسیه در سال 1905: برتری توده مردم علیه حکومت استبدادی

• مهم ترین زمینه های داخلی پیدایش و شکل گیری مشروطه

- استبداد، هرج و مرج و بی قانونی؛ قانون در شاه خلاصه می شد.
- استبداد حکام محلی با وجود؛
- فقر و تنگدستی مردم
- وضع مالیات سنگین توسط حکام محلی
- ظلم و ستم حکام محلی و حیف و میل اموال مردم
- نقش علماء در مخالفت با حکومت قاجار به دلایل:
- نفوذ سیاسی بیگانگان و اعطاء امتیاز به آنها
- نگرانی از رواج فرهنگ غربی
- ضعف و فساد حاکمان قاجار

• جرقه‌های نهضت مشروطه

- افشای اهانت نوز بلژیکی به روحانیت: وی رئیس گمرک ایران بود که با پوشیدن لباس روحانیت در یکی از مجالس به مسخره کردن آن پرداخت و عکس آن توسط انگلیس (به دلیل عدم رضایت نسبت به امتیازهای روس) در میان مردم پخش شد. مردم به رهبری سیدعبدالله بهبهانی به این موضوع اعتراض کردند و خواستار مجازت و عزل وی شدند؛ اما عدم عزل وی و بالا رفتن جایگاه او در حکومت، اعتراضات را دامن زد.

- **حادثه کرمان:** اعتراض علماء و مردم کرمان به حاکم منطقه به دلیل:

- حمایت از فرقه شیخیه و صوفیه کرمان

- کتک زدن و تبعید روحانی بزرگ: حاج محمدرضا مجتهد کرمانی

- **تأسیس بانک استقراض روس در قبرستان مسلمانان:** اعتراض به تأسیس بانک در محلی که قبرستان مسلمانان بود و روس‌ها هنگام تأسیس به نبش قبر پرداختند. ← با سخنرانی شیخ محمدواعظ، مردم علیه روس و حکومت اعتراض کردند و در نهایت در 14 آذر 1284 به رهبری سید محمدطباطبائی به بانک استقراض روس حمله کردند.

- **حادثه بازار:** در اثر جنگ روسیه و ژاپن، واردات قند از روسیه قطع شده و این امر منجر به گرانی قند شد. علاءالدوله حاکم تهران به دلیل رفتار گذشته بازاریان در حادثه نوز بلژیکی و بانک استقراضی، برخی از تجار را به بهانه گرانی قند زندانی کرد و پس از آن بازاریان در مسجد شاه تجمع کردند.

- **مهاجرت صغری:** به دلیل لجاجت عین‌الدوله (صدر اعظم) در مقابل اعتراض‌ها، مردم در تاریخ 22 آذر به همراه سیدمحمدطباطبائی و عبدالله بهبهانی در شاه عبدالعظیم تحصن کردند.
خواسته‌های متحصنین:

- ایجاد عدالت‌خانه (قوه قضائیه)

- عزل علاءالدوله حاکم تهران

- اجرای قوانین اسلامی

در اثر مهاجرت، نامه مظفرالدین شاه به صدراعظم (عین‌الدوله)؛ منجر به پذیرش عدالت‌خانه و عدم پذیرش سایر شروط شد که این اعتراض مجدد مردم را به همراه داشت.

- تبعید روحانی مبارز، سید جمال واعظ

- کشته شدن طلبه جوان، سیدعبدالحمید

- تحصن مردم در مسجد جامع و حمله به آن‌ها توسط صدراعظم (عین‌الدوله) کشته شدن 100 نفر

- **مهاجرت کبری:** پس از عدم دستیابی به خواسته‌های قبلی، علمائی همچون شیخ فضل‌الله نوری، بهبهانی و طباطبائی، به همراه 3 هزار نفر در تاریخ 20 تیر 1285 به طرف قم رفتند.

خواسته‌های متحصنین:

- عزل عین‌الدوله (صدر اعظم)

- تشکیل مجلس شورا

- اجرای احکام جزائی اسلام

• صدور فرمان مشروطه و حوادث پس از آن

- عزل صدر اعظم توسط مظفردالدین شاه و جایگزینی مشیرالدوله؛ صدور دستور اولین فرمان مشروطه در 13 مرداد 1285:

مواد فرمان مشروطه و ابهامات آن:

- محدود شدن حکومت شاه و اختیارات او
- تأسیس مجلس با حضور شاهزادگان، تجار و مالکان
- عدم توجه به مردم و مشخص نبودن جایگاه علماء
- معلوم نبود که قوه قضائیه به دست علماء باشد یا خیر
- معلوم نبود که مجلس انتخابی است یا انتصابی توسط شاه

- فرمان دوم مشروطه (16 مرداد 1285) و نتایج پس از آن:

- ایران یک کشور مشروطه شد
- برگزاری انتخابات مجلس شورای ملی
- توجه به جایگاه مردم
- شکل‌گیری اولین مجلس در 14 مهر 1285 و تدوین قانون اساسی با بهره‌گیری از قانون کشورهای فرانسه و بلژیک

- درخواست متمم قانون اساسی توسط علماء: برای تطبیق قوانین با احکام شرع، 5 نفر از علماء طراز اول در مجلس شرکت کنند.

- تدوین متمم قانون اساسی توسط روشنفکران:

- اعضاء: وثوق‌الدوله، امین‌الضرب، تقی‌زاده، تقوی، صدرالدوله و مستشارالدوله
- بندهای آن:

- تساوی افراد جامعه بدون توجه به دین آنها
- آزادی عمومی از قبیل احزاب و مطبوعات
- قوای حکومتی ناشی از مردم باشد نه قدرت الهی
- حق قضاوت برای قوه قضائیه است، نه علماء
- اوامر شاه پس از امضاء وزیر اجراء شود.
- مسئولیت وزراء در برابر مجلس و قانون اساسی

- دلسردی و دو دستگی علماء به دلیل انحراف در مشروطه:

- کناره‌گیری نائینی؛ دفع افسد به فساد، مشروطه بهتر از حکومت استبدادی
- مخالف شیخ فضل‌الله نوری؛
- مقید دانستن مشروطه به شرع اسلام (مشروع)
- آزادی مطبوعات زیر نظر علما

- تصویب قوانین مجلس بر مبنای شرع اسلام

- شکل گیری استبداد صغیر:

- روی کار آمدن محمدعلی شاه پس از مرگ مظفرالدین شاه

- عدم دعوت از مشروطه خواهان و علماء در مراسم تاجگذاری

- به توپ بستن مجلس توسط شاه با همکاری روس ها

- کشتن چند تن از مبارزان مشروطه از جمله سید جمال الدین واعظ

- مخالفت علماء نجف با احیاء استبداد، همکاری با مشروطه خواهان جهت قیام علیه محمدعلی شاه.

- برکناری شاه و پناهنده شدن به سفارت روس

- تشکیل مجلس دوم در سال 1288 با شرکت فئودال ها و روشنفکران غربی

- به دست گرفتن مجلس و اعدام شیخ فضل الله نوری به جرم ضدیت با مشروطه

- ورود مورگان شوستر آمریکایی به ایران با درخواست مجلس برای اصلاح امور مالی و اداری کشور؛

مخالفت انگلیس و روسیه به دلیل دارا بودن حق انحصار گمرک شمال و جنوب. در نهایت اخراج وی به دلیل

عدم هماهنگی قبلی با دولت روس و انگلیس

- دستاوردهای مشروطه:

- تشکیل مجلس شورای ملی

- نقض ایده حکومت آسمانی و الهی پادشاه

- پاسخ گویی حکومت در قبال عملکرد به مجلس

- کاهش اقتدار فرمانروا

- تدوین قانون اساسی

- تفکیک قوا

- پیدایش تشکل های سیاسی، صنفی و محلی

- رشد مطبوعات

• **اشتراک و تفاوت مشروطه مشروعه با مشروطه غربی:**

- اشتراک؛ محدود کردن استبداد و قانون گرایی

- تفاوت:

- مشروطه مشروعه؛ قانون گرایی در قالب شرع اسلام

- مشروطه غربی؛ قانون گرایی بر مبنای عرف و نگاه ضد مذهبی غرب

• **عوامل شکست مشروطه:**

- درونی:

- ماهیت متفاوت مطالبات رهبران مشروطه (روشنفکران ≠ علماء)

- دو دستگی بین علماء و نبودن یک مرجع عالی (مبارزه با مشروطه غربی ≠ حمایت از مشروطه)

- شهادت شیخ فضل الله نوری و ترور سید عبدالله بهبهانی
- استحاله فرهنگی روشنفکران و شکل‌گیری بی‌هویتی؛ علاوه بر عدم ورود تکنولوژی به ایران، روشنفکران دچار خودباختگی شدند.

- نفوذ عناصر مستبد و وابسته به غرب و در نهایت فراموش شدن استعمار خارجی
- غرب‌زدگی افراطی روشنفکران و کنار زدن اندیشه دینی در جامعه مذهبی ایران.
- ناکامی در ایجاد یک دولت مرکزی کارآمد و شکل‌گیری هرج و مرج و ناامنی در کشور

- بیرونی:

- تقسیم ایران به مناطق نفوذ روس و انگلیس در سال 1907
- کنار زدن روحانیت توسط روشنفکران نفوذی - وابسته به انگلیس و روس
- مخالفت با حضور مورگان شوستر به دلیل عدم هماهنگی با دولت روس و انگلیس
- به توپ بستن مجلس توسط محمدعلی شاه با تحریک روس در سال 1908

• اشتراک و تفاوت مشروطه با انقلاب اسلامی

- اشتراک:

- مبارزه با استبداد
- خواستار قانون اساسی

- تفاوت:

- اختلاف بین رهبران در مشروطه $\neq$ عدم اختلاف در انقلاب اسلامی
- قانون اساسی به سبک غربی $\neq$ قانون اساسی با تاکید بر مبانی اسلام
- قیام با رویکرد غیر مذهبی و تبلیغ جدایی دین از سیاست توسط روشنفکران $\neq$ انقلاب با تاکید بر اسلام و اتحاد دین با سیاست
- واکنش به ضعف قاجار در برابر توسعه و پیشرفت غرب $\neq$ واکنش علیه توسعه به سبک غربی در جامعه اسلامی

✓ نهضت‌ها و جنبش‌های پس از مشروطه

• مهم‌ترین جنبش‌ها:

- میراز کوچک‌خان؛ گیلان
- محمدخیابانی؛ تبریز
- رئیس علی دلواری؛ بوشهر

• عوامل پیدایش جنبش‌ها:

- فرهنگی؛ گسترش فرهنگ غرب
- سیاسی؛ بی‌کفایتی شاهان قاجار
- اقتصادی؛

- قرض‌های کمرشکن قاچار و چپاول ثروت با دادن امتیازات به خارجی‌ها

- بحران‌های ناشی از جنگ جهانی اول

- قحطی گندم

کشته شدن 30 هزار نفر در تهران

- گسترش وبا

- نظامی؛ اشغال ایران بدست قوامی خارجی در دوران جنگ جهانی اول (1914-1918): روس، انگلیس، عثمانی

• جنگ جهانی اول و پیامدهای آن برای ایران:

- طرفین نزاع:

- متفقین: انگلیس، روسیه و فرانسه (بعدا ایتالیا)

- متحدین: آلمان، اتریش، مجارستان، ایتالیا (یک سال اول) و عثمانی

- در سال 1915 (تشکیل نیروی نظامی در ایران): انگلیس و روسیه تصمیم گرفتند تا با هزینه دولت ایران، برای مقابله با تهدیدات به تشکیل نیروی نظامی مسلط بر کل ایران اقدام کنند.

- انقلاب روسیه و خروج نیروهای روس از ایران (1917) و پیروزی متفقین علیه نیروهای متحد (1918): نتیجه آن

- فروپاشی امپراطوری عثمانی و سلطه انگلیس بر تمام مناطق تحت نفوذ آن از جمله خاورمیانه و شمال آفریقا

- قرارداد 1289 / 1919 و ثوق‌الدوله - کاکس

- قرارداد و ثوق‌الدوله - کاکس:

- مفاد آن: انگلیس با هزینه‌های ایران اداره امور اقتصادی، مالی و ادای کشور را با نیروهای خود بر عهده ببرد و در ازاء آن

- مقامات ایران تحت حمایت انگلیس قرار گیرند.

- پول آن را به ایران وام بدهد.

- مخالفت آن:

- خارجی: از سوی فرانسه و روسیه

- داخلی: مردم، مجلس، علماء (آیت الله کاشانی در نجف، شهید مدرس و میرزا کوچک‌خان)

• نهضت جنگل:

- ویژگی‌های آن:

- طولانی‌ترین نهضت مردم ایران در طول تاریخ (9 سال؛ از تشکیل اولیه تا شکست)

- تشکیل نهضت با هدف تأسیس حکومت اسلامی

- اقدام به تأسیس با مشورت شهید مدرس

- روحانی بودن هسته‌های اصلی مقاومت

- مخالفت با استعمار

- مخالفت با استبداد قاچار و فسد حاکم بر کشور

- تحولات نهضت:

- تشکیل هسته اولیه با عنوان «اتحاد اسلام» با حضور روحانیون
- تشکیل «کمیته اتحاد اسلام» با پذیرش افراد غیر روحانی
- مخالفت با استعمار ایران توسط انگلیس
- با انقلاب 1917 در روسیه، آن‌ها از شمال ایران خارج شدند
- انگلیس به طمع بدست آوردن شمال ایران و ایجاد پایگاه ضد شوروی به شمال ایران هجوم آورد تا کمربند بهداشتی در برابر نفوذ کمونیسم ایجاد کند.
- حمله ارتش سرخ شوروی به قفقاز و تصرف رشت و انزلی ← عقب‌نشینی انگلیس
- حمایت روس از طرفداران میرزا کوچک خان و تشکیل جمهوری شوروی گیلان (1920)
- عهدنامه مورت ایران - روسیه در سال 1921 و خیانت روس‌ها به نهضت جنگل
- کشته شدن میرزا کوچک خان با 2 تن از یارانش در راه رسیدن به خلخال (در سرمای برف) و جدا شدن سرش توسط نیروهای قزاق

- علل شکست (3 دیدگاه):

- ضعف داخلی:
- ضعف ایدئولوژی
- عدم رابطه با مردم
- خیانت روس‌ها
- عدم تدبیر میرزا کوچک خان:
- اعتماد به روس‌ها به خاطر عدم پشتوانه مردمی
- وارد کردن افراد غیر مسلمان و نفوذی در نهضت که شناخت کامل از آن‌ها نداشت.

• خیابانی:

- اهل شهر خامنه تبریز
- نماینده مجلس دوم مشروطه از تبریز
- تأسیس حزب دموکرات ملی
- ایجاد روزنامه تجدد
- تبعید توسط عثمانی هنگام تسلط آن‌ها بر آذربایجان در جنگ جهانی اول

- اهداف:

- تأکید بر اصول مشروطه
- مخالفت با قرارداد و ثوق الدوله
- تلاش جهت کسب آزادی ایران از دست استعمار و استبداد
- به دنبال ایجاد تحولات بنیادین در جامعه

- تحولات:

- شروع قیام در 17 فروردین 1299
- تسخیر آذربایجان و نامگذاری آن به «آزادستان»
- اعزام مخبرالسلطنه هدایت توسط نخست‌وزیر «مشیرالدوله پیرنیا» با توصیه انگلیس
- سرکوب قیام و شهادت خیابانی

• تنگستان بوشهر و رئیس علی دلواری

- مراحل قیام مردم تنگستان علیه انگلیس:

- عصر محمدشاه؛ حمله شاه به هرات (حوزه نفوذ انگلیس) ← حمله انگلیس به کیش و محاصره بوشهر ← مقابله باقرخان و پسرش احمدخان ← شکست مردم بوشهر
- عصر ناصرالدین شاه؛ حمله شاه به هرات ← حمله انگلیس به بوشهر ← مقاومت مردم تنگستان و پیروزی آنها در مرحله اول (کشته شدن 74 انگلیس) ← شهادت احمدخان و 72 نفر دیگر
- جنگ جهانی اول؛ مقاومت مردم ایران علیه انگلیس در محاصره بوشهر به رهبری رئیس علی دلواری با حمایت علمای فارس ← شهادت وی توسط یکی از افراد نفوذی

✓ رضاخان؛ از کودتای انگلیسی تا تبعید به جزیره انگلیسی

• شکل‌گیری استعمار نوین پس از جنگ جهانی اول (حکومت دست‌نشانده):

- در ظاهر: حکومت به دست مردم و با نام آن کشور
- در عمل: مجری سیاست‌ها و حافظ منافع انگلیس
- ترکیه؛ آتاتورک
- عراق؛ ملک فیصل
- افغانستان؛ امان‌الله خان
- ایران؛ رضاخان

• زمینه‌های کودتای 1922 و عوامل روی کار آمدن رضاخان:

- انحراف مشروطیت
- غلبه سکولاریسم بعد از مشروطه ← در اثر تلاش برخی مشروطه‌خواهان برای بی‌دین کردن جامعه از طریق تبلیغ ناسیونالیسم ایرانی
- هرج و مرج و ناامنی
- ناامنی ناشی از جنگ جهانی اول و گسترش جنگ به ایران
- دولت، مجلس و احزاب به جای منافع ملی، به فکر منافع خود بودند
- احساس نیاز مردم به یک ناجی جهت رهایی از بحران

• عاملین کودتای 1299:

- عامل اصلی؛ ژنرال آبرون سایید (سرلشگر ارتش انگلیس)
- مسئول سیاسی اجتماعی؛ سیدضیاءالدین طباطبایی (مدافع قرارداد و قوق الدوله)
- فرمانده نظامی؛ رضاخان (دلایل انتخاب؛ قدرت خشن، قلدر، انضباط نظامی و کم سواد)

• مراحل قدرت رضاخان:

- فرمانده نیروهای قزاق (کودتا)
- وزیر جنگ (سردار سپه با حکم احمدشاه)
- نخست وزیر
- فرمانده کل قوا (حکومت موقت)
- پادشاه سلطنت پهلوی

• روند کودتا و تحولات پس از آن:

- شروع کودتا (بهمن 1299): حرکت نیروهای قزاق از قزوین به سمت تهران، ورود به تهران در 3 اسفند و اشغال تمامی مراکز حساس. صدور اعلامیه و برقراری حکومت نظامی
- بازداشت مخالفان قرارداد 1919 از جمله شهید مدرس
- معرفی سیدضیاءالدین طباطبایی به نخست وزیر و رضاخان بعنوان وزیر جنگ ← تأیید اجباری احمدشاه
- خروج نیروهای نظامی انگلیس: با توجه به سیاست استعمار نوین، پس از ایجاد یک حکومت مستحکم در برابر شوری، با پیشنهاد دولت برای لغو قرارداد 1919، انگلیس موافقت کرد که نیروهای نظامی اش از ایران خارج کند. در حالی که دلیل واقعی این اقدام 2 بحث بود:
- بهانه برای اخراج شوروی
- بهانه برای سرکوب نهضت‌های مردمی
- عهدنامه مودت ایران - شوروی (1921):
- شوروی تمام امتیازات گذشته خود را لغو کرد و متعهد شد از ایران خارج شود.
- ایران نیز متعهد شد:
- امتیازات پس گرفته را به هیچ کشوری ندهد.
- خاک خود را در اختیار کشوری برای حمله به ایران قرار ندهد؛ در غیر این صورت شوروی خودش برای نابودی دشمنانش وارد ایران می‌شود.
- تشکیل ارتش جدید توسط رضاخان؛ از طریق ادغام قزاق، ژاندارمری داخلی، بریگاد مرکزی و قوای پراکنده نظامی.
- برکناری سیدضیاء از نخست وزیری
- به دلیل مخالفت‌های احمدشاه و رضاخان
- فرستادن او به فلسطین جهت کمک به انگلیس در شکل‌گیری رژیم صهیونیستی
- قدرت گرفتن قوام السلطنه و اقدامات وی:

- تلاش جهت معامله با قدرت‌های بزرگ و استفاده از رقابت آن‌ها ← برقراری رابطه با امریکا ←
واگذاری امتیاز نفت شمال به شرکت آمریکایی «استاندارد اویل» ← مخالفت روس و انگلیس و منتفی شدن به
دلیل حادثه قتل رابرت ایمبری در جریان سقاخانه خیابان شیخ هادی توسط مردم با تحریک انگلیس (توطئه
مسموم شدن آب - حمله و قتل در بیمارستان)

- سرکوب قیام جنگل و خیابانی

- برگزاری انتخابات مجلس پنجم و راهیابی طرفداران رضاخان به مجلس

- نخست وزیری مشیرالدوله پیرنیا همزمان با اقتدار رضاخان و طرفداری از زمامداری او

• جمهورییت:

- تاثیرپذیری از اعلام جمهوری در ترکیه توسط آتاتورک

- واگذاری قدرت از سوی احمدشاه به برادرش محمدحسن میرزا و قبولی نخست وزیری رضاخان به دلیل ترس

از نابودی سلطنت ← ترک ایران توسط احمدشاه (اولین گام فروپاشی قاجار)

- زمستان 1302 ← تشکیل راهپیمایی در حمایت از جمهوری رضاخان:

- با گرفتن اجازه از انگلیس توسط رضاخان برای جمهوری

- هدف حامیان جمهوری در ایران ← برکناری خاندان قاجار و روی

کارآمدن حکومت جدید با شعارهای ملی و مدرن

- هدف اصلی:

- اجرای برنامه اسلام‌زدایی

- مدرنیزاسیون: توسعه به سبک غربی

- جلوگیری از تشکیل نهضت‌های ضد استعماری

- مخالفت شهید مدرس و افشاگری هدف انگلیس

- مخالفت مردم و اعلام عدم نیاز به جمهوری به دلیل مخالفت علماء و مردم

- سیلی خوردن مدرس در مجلس توسط بهرامی نماینده مجلس

- سیاست جدید انگلیس جهت به قدرت رسیدن رضاخان

- افشاگری مصیبت‌های ناشی از قاجار توسط روزنامه‌نگاران وابسته و حمله علیه احمدشاه بعنوان عامل اصلی

بدبختی

- دستور به رضاخان برای تظاهر به امور مذهبی

- تظاهر به مسلمانی و عشق به اهل بیت

- شرکت در عزاداری با پای برهنه و مالیدن گل بر سر

- رفتن به ریارت عتبات عالیات و قم

- اظهار علاقه به علماء، مساجد و مدارس علمیه

- ممنوع کردن فروش مشروب

- تبلیغ ناجی بودن رضاخان و قهرمان ملی ایران

- 1304؛ اعلام انقراض سلطنت قاجار به کمک طرفداران رضاخان در مجلس و تشکیل حکومت موقت به فرماندهی کل قوا (رضاخان)

- 1305؛ تشکیل مجلس موسسان ← تغییر در متمم قانون اساسی مشروطه ← احیاء سلطنت و شکل‌گیری سلطنت پهلوی ← مخالفت مدرس

• ارکان قدرت رضاشاه: ارتش، بوروکراسی مدرن، دربار

• حامیان شاه:

- قدرت‌های خارجی

- روشنفکران غربی مثل تقی‌زاده:

- نوع تفکر؛ فرنگی شدن از فرق تا سر ناخن

- تناقض در شعار با عمل:

- ادعای روشنفکری غربی

- حمایت از استبداد؛ چون مردم صلاح خود را نمی‌دانند، برای

برقراری تجدد غربی باید از استبداد حمایت نمود.

• اقدامات رضاشاه پس از کسب قدرت:

- عرصه سیاسی - نظامی:

- شکل‌گیری دولت مدرن و متمرکز؛ سرکوب اقوام مختلف ایرانی و نهضت‌های مردمی

- عدم آزادی سیاسی و مشارکت مردمی؛ اشاره به داستان شهید مدرس: پا گذاشتن روی دم اعلا حضرت)

- مجلس فرمایشی؛ شهید مدرس یک رأی نیز در مجلس ششم نداشت (حتی رأی خودش)

- سرکوب مخالفان سیاسی، ترور و اعدام آن‌ها از جمله شهید مدرس

- عرصه اجتماعی:

- گسترش نظریات غربی در نوسازی جامعه توسط روشنفکران غربی

- تاثیرپذیری از آتاتورک در مسائل اجتماعی

- اداری - اقتصادی:

ایجاد نظام اداری اروپایی

- بدون توجه به تفاوت‌های فرهنگی

- به کار گرفتن مدیران و کارشناسان غربی

- توسعه سرمایه‌داری دولتی از طریق غصب املاک و زمین‌های کشاورزی (تبدیل رضاشاه به بزرگ‌ترین سرمایه‌دار)

- تأسیس بانک و کارخانه؛ آوردن مظاهر توسعه و تکنولوژی بدون علم و کسب تجربه

- تأسیس راه آهن؛ مخالفت مصدق به دلائل:

- هزینه آن 80 برابر جاده است، در حالی که ما هنوز جاده نداریم.

- مسیر آن به جای شمال تا خرمشهر باید از تبریز، تهران، مشهد باشد.

- تامین هزینه از عوارضی قند و چای و فشار بر مردم

- گرفتن موقوفات از دست علماء

- فرهنگی:

- هویت‌سازی جدید بر مبنای 3 محور:

- ناسیونالیسم باستان‌گرا

- تاکید بر نژاد آریایی و عظمت شاهان گذشته ایران

- تحقیر هویت اسلامی مردم ایران

- یکپارچه‌سازی زبان و فرهنگ مردم (نابودی زبان‌های بومی و مخالفت با زبان عربی)

- تجدیدگرایی:

- تبلیغ مظاهر غربی از جمله لباس به سبک غرب

- حضور مسیونرهای غربی در ایران

- کشف حجاب؛ واقعه مسجد گوهرشاد

- مذهب‌زدایی (تضعیف ارزش‌های دینی):

- ممنوعیت مجالس مذهبی و عزاداری

- مخالفت با فعالیت‌های اسلامی و تبلیغ اسلام

- آموزشی: تأسیس مدارس و دانشگاه به سبک غربی و الگوی نظام آموزشی فرانسه

- سیاست خارجی:

- مقابله با شوروی به دلیل جلوگیری از نفوذ کمونیسم

- تعیین سیاست خارجی ایران توسط انگلیس؛ از جمله پیمان سعدآباد

- اعضاء؛ ایران، عراق، ترکیه و افغانستان

- استفاده انگلیس از کشورهای منطقه برای مقابله با نفوذ شوروی در هندوستان و خلیج فارس

- مفاد آن؛ در صورت بروز خطر در یک کشور، سایر کشورها از آن حمایت کنند.

- ناکارآمدی هنگام جنگ جهانی دوم و اشغال ایران؛ هیچ کشوری به کمک ایران نیامد.

- برقراری رابطه نزدیک به آلمان به عنوان نیروی سوم

- همکاری با ایتالیا (متحد آلمان) در زمینه نیروی دریایی

• دلایل مخالفت انگلیس با رضاشاه و سقوط او

- الغای امتیاز داری

- کاهش حق امتیاز ایران از سوی شرکت نفت ایران - انگلیس ← اعتراض ایران

- عدم پاسخگویی شرکت و لغو امتیاز از سوی ایران

- شکایت انگلیس به دادگاه لاهه ← رد صلاحیت دادگاه لاهه نسبت به یک موضوع داخلی

- شکایت انگلیس به جامعه ملل ← برقراری یک قرارداد جدید با حق 20% امتیاز برای ایران

- نزدیک شدن رضاه شاه به آلمان (نیروی سوم):

- همکاری ایران با آلمان از زمان روی کار آمدن هیتلر در زمینه‌های راه‌سازی، کارخانجات، آموزش و ...
- استفاده رضاشاه از آلمان به عنوان قدرت سوم در برابر انگلیس و شوروی
- آلمان پس از پیمان سعدآباد (مقابله با نفوذ شوروی)، جای این کشور را در ایران گرفت.
- هدف اصلی آلمان کسب نفوذ سیاسی و جذب ایران در حوزه نظامی بود با 2 حربه: نژاد آریایی و اشتراک در هدف (مبارزه با امپریالیسم و مبارزه با کمونیسم)

- جنگ جهانی دوم و اشغال ایران:

- طرفین جنگ: متفقین؛ شامل انگلیس، شوروی، فرانسه و آمریکا ≠ متحدین؛ شامل آلمان، ایتالیا و ژاپن
- حمایت اولیه انگلیس از هیتلر ← مقابله با وی پس از کشورگشایی ← پیشنهاد به فرانسه و شوروی برای حمله به آلمان

- امضاء تفاهم نامه عدم تجاوز بین آلمان و شوروی
- حمله آلمان به لهستان و شروع جنگ جهانی دوم با اتحاد انگلیس و فرانسه
- اعلام بی طرفی ایران در جنگ
- کودتا در عراق علیه حاکم انگلیسی با کمک آلمان ← شکست کودتا به کمک انگلیس و تصرف بغداد ← فار کودتاچیان به ایران و آلمان

- حمله آلمان به شوروی ← ارسال کمک و تسلیحات نظامی به شوروی از طرف انگلیس از طریق مرز ایران
- دلایل اشغال ایران:

- اهمیت استراتژیک ایران برای متفقین (ایران پل پیروزی)
- اهمیت نفت ایران و خروج از دست آلمان
- حمله به ایران به بهانه حضور کارشناسان آلمانی
- گرایش رضا شاه به آلمانی‌ها و عدم اعلام جنگ وی به آلمان به دستور انگلیس

• سقوط رضاشاه در شهریور 1320:

- نحوه سقوط و تبعید:
- اشغال ایران در 3 شهریور ← حمله شوروی از شمال و انگلیس از جنوب
- درخواست رضاشاه از روزولت رئیس جمهور آمریکا برای وساطت
- اشغال ایران و تبعید رضاه شاه به موریسو پس از آن به ژوهانسبورگ
- گزینه های پس از سقوط
- اعلام جمهوری
- بازگشت خاندان قاجار
- ادامه سلطنت پهلوی؛ با دخالت فروغی و انتقال قدرت به محمدرضا پهلوی

✓ تحولات ایران از اشغال تا کودتای 28 مرداد

• تحولات جهانی در دهه 1320:

- پایان جنگ جهانی دوم
- استقلال کشورهای خاورمیانه و شبه قاره هند
- خروج تدریجی انگلیس از منطقه
- جایگزینی آمریکا در منطقه جای انگلیس
- شکل گیری نظام دو قطبی: بلوک شرق ≠ بلوک غرب (رقابت آن ها در جهان سوم برای جذب کشورها)
- ایجاد جنگ سرد بین دو ابرقدرت (بازی های سیاسی)

• دلایل انتخاب محمدرضا به عنوان شاه ایران:

- جوان و بی تجربه بودن
- تحصیل کرده غرب / اتریش
- تابع دستورات غرب؛ قدرت خود را مدیون انگلیس می دانست.

• پیامدهای سرنگونی رضاشاه:

- آزادی احزاب سیاسی، مطبوعات و جریان های سیاسی
- پراکندگی قدرت بین دربار، مجلس، دولت، احزاب و سفارتخانه های خارجی
- لغو بسیاری از قوانین و مقررات استبدادی رضاخان
- تشکیل شبکه گسترده جاسوسی و نفوذی توسط کشورهای خارجی ← مهم ترین: حزب توده ایران
- شکل گیری دولت های بی ثبات (تغییر سریع کابینه: 16 نخست وزیر در 12 سال؛ فروغی، سهیلی، قوام، سهیلی، ساعد، بیات، حکیمی، قوام، حکیمی، ساعد، رزم آرا، علاء، مصدق، قوام، مصدق و زاهدی)
- فعالیت مجدد نیروهای مذهبی و علماء
- تأسیسی مدارس اسلامی و تقویت حوزه های علمیه
- مبارزه با کمونیسم برای جلوگیری از تضعیف هویت اسلامی
- مبارزه با مکاتب غربی (لیبرالیسم و سکولاریسم)
- مبارزه با سلطه بیگانگان با رهبری کاشانی و نواب
- اقدامات انقلابی فدائیان اسلام:
- رهبر آن؛ سیدمجتبی میرلوحی معروف به نواب صفوی
- تحصیل در نجف و برگشت به تهران پس از اقدامات ضد دینی کسروی ← گرفتن حکم ارتداد وی از سوی علماء نجف
- ترور ناموفق کسروی ← رفتن به زندان و آزادی با تلاش مردم و علماء
- کشتن کسروی حین محاکمه توسط دو نفر از اعضاء جمعیت
- تشکیل فدائیان با هدف: مبارزات ضد استعماری و ضد صهیونیستی، اجرای احکام اسلامی و تعطیلی مراکز فرهنگی غرب

• رقابت کشورهای خارجی برای نفت ایران:

- جنوب: انگلیس

- جنوب شرق: رقابت بین

- انگلیس

- آمریکا

- به دلیل تمایل دولتمردان ایرانی به حضور آمریکا به عنوان نیروی سوم
- بهره‌گیری از کمک‌های آمریکا برای جلوگیری از نفوذ انگلیس و شوروی

- شمال: شوروی:

- رد درخواست شوروی از طرف دولت ساعد (دادن نفت شمال = پایان استقلال)

- ترس از استعمار مجدد
- جلوگیری از نفوذ کمونیسم

- حمایت حزب توده از پیشنهاد واگذاری نفت شمال به شوروی با توجیه موازنه مثبت

• روند تحولات ملی شدن نفت تا کودتای 28 مرداد:

- پیشنهاد طرح دو فوریتی مصدق در 1322/9/11 در مخالفت با امتیاز نفت شمال به شوروی ← ممنوعیت مذاکره با کشورهای خارجی در امتیاز نفت و اجبار دولت نسبت به ایفاء حقوق ایران در سایر امتیازها
- تصویب پیشنهاد در مجلس با وجود 3 نماینده عضو حزب توده
- مصدق: عامل اصلی انعقاد قرارداد نفتی خائن است ← تقی‌زاده عامل اصلی: اعتراف به آلت دست بودن انگلیس
- نطق رحیمیان نماینده قوچان؛ تکمیل پیشنهاد مصدق و پیشنهاد تجدید نظر در قرارداد داریسی ← با حمایت حزب توده برای مقابله با انگلیس
- الزام دولت به تجدید نظر در قرارداد 1923 ← عدم قبول شرکت نفت ایران - انگلیس
- ارائه پیشنهاد جدید با افزایش سهم ایران در قالب قرارداد جدید الحاقی (گس - گلشائیان) ← بحث در آخر مجلس 15
- حمایت مردمی از ملی شدن صنعت نفت به رهبری آیت الله کاشانی
- تیراندازی به شاه در 15 بهمن 1327 در دانشگاه تهران توسط «ناصر فخرایی» عضو حزب توده ← احتمالاً توطئه انگلیس برای حفظ امتیاز نفتی
- عواقب آن:

- تغییر قانون اساسی و تعطیلی اصل نظارت مجتهدان به مصوبات مجلس
- تشکیل مجلس موسسان و سنا ← واگذاری مجلس شورا و سنا به شاه: اختیار انحلال دو مجلس، تصویب نهایی قانون مجلس با شاه، تائید نصف نمایندگان سنا توسط شاه.
- سرکوبی آزادی‌خواهان
- غیرقانونی کردن حزب توده ← دستگیری سران توده و فرار برخی به شوروی
- توقیف مطبوعات
- تبعید آیت الله کاشانی به لبنان (16 ماه)

- تشکیل مجلس 16 و رد قرارداد الحاقی از سوی مجلس ← تشکیل کمیسیون نفتی
- تغییر کابینه با استعفای منصور ← روی کار آمدن رزم آرا (مدافع انگلیس)
- مخالفت آیت الله کاشانی با رزم آراء ← تعطیلی بازار و تظاهرات مردمی در بهارستان برای جلوگیری از ورود رزم آراء به مجلس در 8 دی 1329
- تحت فشار قرارداد انگلیس به خاطر قرارداد نفتی آمریکا - عربستان (50%)
- پیشنهاد دولت رزم آراء برای قرارداد 50% قتل وی توسط فدائیان اسلام (خلیل طهماسبی)
- ملی شدن نفت در 29 اسفند 1329 با تصویب مجلس
- نخست وزیری مصدق در اردیبهشت 1330:
- مخالفت انگلیس به دلیل پی گیری ملی شدن نفت توسط مصدق ← تحریم خرید نفت از سوی انگلیس
- تهدید کاشانی به انگلیس برای اعلام جهاد عمومی در کشورهای مسلمان در صورت دخالت انگلیس
- درخواست مصدق:
- تقاضای اختیارات فوق العاده در امور مالی، اقتصادی، پولی، بانکی، اداری، استخدامی و قضایی
- مشروط کردن ادامه نخست وزیری به گرفتن وزارت جنگ
- مخالفت شاه با درخواست مصدق ← استعفای مصدق و روی کار آمدن قوام السلطنه
- مخالفت آیت الله کاشانی و بسیج مردمی در حمایت از مصدق و ملی شدن نفت
- ارسال نماینده از سوی قوام برای کاشانی ← پیشنهاد اختیار انتخاب 6 وزیر کابینه از طرف کاشانی ← مخالفت و اصرار بازگشت مصدق
- سخنرانی کاشانی در 29 تیر و حرکت مردم شهرهای مختلف به تهران ← دستور بازداشت کاشانی از سوی قوام
- تعطیلی بازار از سوی مردم و تظاهرات علیه قوام ← قیام 30 تیر 1331 ← کشتار مردم
- استعفای قوام و برگشت مصدق به قدرت:
- گرفتن نخست وزیری + وزارت جنگ
- درخواست اختیارات 6 ماهه قانونگذاری از سوی مجلس (ریاست آیت الله کاشانی در مجلس)
- اشتباه مصدق:
- قدرت دادن به برخی عاملین کشتار قیام 30 تیر ← برخلاف مصوبه مجلس و درخواست مردم برای مجازات آنها
- آزاد گذاردن فعالیت حزب توده
- منحل کردن مجلس به این بهانه که یکدست نیست و نمی توان با آن کار کرد.
- رد درخواست آیت الله کاشانی در مجازات عاملین کشتار قیام:
- کاشانی: اگر جریان به همین منوال باشد، مجبورم تهران بلکه ایران را ترک کرده و از صحنه سیاست خارج شوم
- پاسخ مصدق: عدم دخالت دیگران و آزادی در تصمیم گیری
- نامه کاشانی به مصدق در 27 مرداد و پاسخ آن:
- هشدار به کودتای آمریکایی توسط زاهدی
- پاسخ مصدق؛ من از سوی مردم پشتیبانی می شوم

• ریشه‌ها و تحولات کودتای 28 مرداد:

- تحریم خرید نفت ایران از سوی انگلیس و آمریکا و تهدید مصدق برای فروش نفت به شوروی ← میانجی‌گری آمریکا بین ایران و انگلیس و عدم موفقیت در حل مشکل از طریق مذاکره
- سازماندهی کودتا توسط سازمان سیا
- مشورت با شاه برای کودتا:
- عزل مصدق توسط شاه در 23 مرداد و جایگزینی زاهدی ← مخالفت مصدق و قیام مردمی از 25_27 مرداد
- فرار شاه و مخفی شدن زاهدی
- بکارگیری چماق بدستان و اوباش تهران با همکاری ارتش و نیروهای نظامی در ظهر روز 27 مرداد ← تسخیر مراکز دولتی.
- سقوط مصدق در 28 مرداد ← برگشت زاهدی و شاه
- سکوت شوروی ← با وجود اطلاع حزب توده و در اختیار داشتن 700 افسر در نیروهای مسلح ← آن‌ها به دستور شوروی سکوت کردند.

• اهداف آمریکا از کودتا:

- بازگشت قدرت خارجی به ایران با هدف تسلط بر نفت و بازار مصرف ایران
- تأسیس دولت وابسته به غرب و شکل‌گیری مجدد استبدادی شاهنشاهی
- مقابله با نفوذ کمونیسم در ایران در عصر دو قطبی
- سرکوب نهضت‌های ضد استعماری در ایران به دلیل ترس از گسترش قیام به سایر کشورها
- ترویج فرهنگ و ارزش‌های غربی ← از بین بردن فرهنگ اسلامی حتی در کتب درسی و آموزشی
- مقابله با نفوذ روحانیون و جنبش‌های اسلامی در حرکت‌های مردمی

• ابزارهای قدرت شاه پس از کودتا:

- حمایت سیاسی - مالی قدرت خارجی به خصوص آمریکا
- ارتش و نیروهای مسلح
- دربار
- سازمان امنیتی (ساواک)

✓ آغاز نهضت انقلاب مذهبی در ایران

• مهم‌ترین تغییرات اجتماعی دهه 1340 در ایران:

- تغییر رهبری ملی‌گرایان و روشنفکران به سمت علماء دینی (بدلیل ناکامی‌های آن‌ها در مشروطه و ملی شدن نفت)
- تمایل بیشتر روحانیون به مشارکت در فعالیت‌های سیاسی در کنار فعالیت‌های عقیدتی - فرهنگی
- رویکرد جدید بازار در حمایت از فعالیت سیاسی علماء
- فعال شدن جنبش دانشجویان مذهبی و ارتباط با شخصیت‌های مذهبی از جمله شهید مطهری و آیت الله طالقانی با

محوریت:

- دفاع از دین در برابر افکار مارکیستی و اندیشه غربی
- همبستگی ملل مسلمان
- همراهی روشنفکران دینی با رهبران انقلابی
- آل احمد:

- نفی غرب‌زدگی
- همراهی اسلام شیعی با هویت ایرانی
- مذهب شیعه عنصر اساسی در بسیج سیاسی علیه ظلم و عامل پیوند روشنفکران و علماء
- اهمیت جایگاه روحانیت به عنوان مهم‌ترین قشر اجتماعی تاریخ ایران در تقابل با دشمنان
- شهید مطهری:
- نقد ایدئولوژی مارکیستی و لیبرالیستی با استفاده از ایدئولوژی اسلامی؛ عناصر آن

- عدالت اجتماعی
- ظلم‌ستیزی
- روح انقلابی

- شریعتی:

- بازگشت به اسلام و خویشتن از طریق پیاده کردن دین در متن جامعه
- مشکل اصلی جامعه

- دوری از اسلام اصیل
- غلطیدن در غرب‌زدگی، استبداد و استعمار

- راه‌حل:

- تمسک جستن به تشیع انقلابی به عنوان مکتب مبارزه

• دو تحول اساسی در سال 1340:

- فوت آیت الله بروجردی و آیت الله کاشانی و شروع مرجعیت حضرت امام خمینی
- تلاش شاه برای تجزیه مرجعیت و انتقال به خارج از کشور (نجف) به منظور راحتی انجام اصطلاحات آمریکایی

• سؤال: چرا امام قبل از سال 41 با وجود اندیشه سیاسی، نهضت خود را آغاز نکرد؟

- احترام به استاد خود (آیت الله بروجردی) و اعتقاد امام به حرکت از طریق مرجعیت به عنوان منبع اقتدار جامعه
- توجه روحانیت سنتی به کارهای فرهنگی - عقیدتی مذهب شیعه در ایران و جهان و توجه کمتر به سیاست
- عدم وجود نیروهای تربیت یافته سیاسی در حوزه تلاش امام در تربیت نیروهای انقلابی پس از این تاریخ

• طرح اندیشه سیاسی حضرت امام و ارکان اصلی آن

- کتاب کشف الاسرار ← طرح اولیه اندیشه در سال 1322 در پاسخ به شبهات «حکمی زاده» در کتاب «اسرار هزار ساله»:

- اشکال بر اسلام؛ دین حکومت نیست و توان اداره جامعه را ندارد

- نقد اعتقادات شیعیان با استفاده از مکتب وهابیت

- نقد تشکیلات روحانیت

- کتاب حکومت اسلامی / ولایت فقیه (تبعید در نجف)

- نفی سلطنت:

- عدم توجه به آرای مردم

- تکیه بر زور

- عدم نظارت بر عملکرد پادشاه

- یک نظام کهنه و اراتجاعی است (مربوط به دوران گذشته)

- نقد مشروطیت:

- گر چه با تلاش علماء به ثمر رسید، ولی بعد از مسیر منحرف شد.

- در صورت عمل به قانون اساسی، بسیاری از مشکلات ساختار سیاسی حل می شد ← اما با توجه

دخالت سلطنت، از هدف اصلی منحرف شد.

- ارائه نظریه حکومت اسلامی

• تبیین نظریه حکومت اسلامی:

1- دلائل لزوم تشکیل حکومت:

- لزوم مؤسسات اجرایی: نیاز به مؤسسات اجرایی برای اجرای قانون در جامعه ← مثال: پیامبر اکرم (ص):

- مجری قانون شرع و حکومت اسلامی

- متصدی حکومت و اداره جامعه بر مبنای شرع

- سنت و رویه پیامبر اکرم (ص):

- سنت پیامبر در اداره جامعه و حکومت ← دلیل بر لزوم تشکیل حکومت و اجرای قوانین بر مبنای اسلام است.

- پیامبر در حجه الوداع و روز غدیر به اجرای فرمان خدا توسط حضرت علی (ع) و سایر امامان تاکید دارد.

- ضرورت استمرار اجرای احکام:

- ضرورت اجرای احکام اسلامی، منحصر به دوران پیامبر یا امام نیست.

- اجرای احکام اسلامی همانند دوران پیامبر نیاز به حکومت به عنوان پیاده کننده قوانین اسلامی دارد.

- ماهیت و کیفیت قوانین اسلام: اجرای احکام اجتماعی اسلام در جامعه نیاز به تشکیل حکومت دارد (مثل جهاد، خمس و ...)

2- شرایط حاکم:

- علم به قوانین اسلامی

- صلاحیت اخلاقی و عدالت در پیاده کردن قوانین اسلام در جامعه

3- حاکمان معرفی شده با این شرایط از روی معصومین:

- پیامبر اکرم (ص): فقهاء، امانت‌داران پیامبران هستند.

- حضرت علی (ع): خدایا جان‌شینان مرا رحمت کن؛ کسانی که بعد از من می‌آیند و حدیث و سنت را نقل کرده و آن را پس از من به مردم می‌آموزند.

- امام صادق (ع): در مورد مسائل مختلف به کسانی مراجعه کنید که در مورد حلال و حرام مطالعه کرده و در موارد قوانین صاحب‌نظر شده‌اند، آن‌ها را باید به عنوان حاکم بپذیرید.

- امام کاظم (ع): فقهاء دژهای اسلام می‌باشند که از آن محافظت می‌کنند.

- حضرت مهدی (عج): در حوادث پیش آمده سراغ راویان حدیث ما بروید، آن‌ها حجت بر شمایند و من حجت خدا هستم.

• تاثیرات ظهور امام خمینی به عنوان رهبر سیاسی - مذهبی در ایران:

- تحریم تقیه قیام علیه حاکم ظالم

- کشاندن مبارزه به حوزه علمیه بعنوان محور فعالیت‌های انقلابی

- طرح عدم مشروعیت سلطنت

- حمله مستقیم به قدرت‌های خارجی به خصوص آمریکا

• اقدامات شاه و عکس‌العمل انقلابی مردم تحت رهبری امام خمینی:

1- اصلاحات ارضی (20 دی 1340):

- پس از روی کار آمدن «کندی» در آمریکا، وی برای تداوم سیاست‌های آمریکا در جهان به دنبال انجام اصلاحات در کشورها بر آمد ← در ایران نیز به دولت «علی امینی» دستور داد تا به تضعیف خان‌ها و زمین‌داران بزرگ مورد حمایت انگلیس بپردازد ← انجام اصلاحات ارضی

- در صورت مخالفت علماء با این اقدام، آن‌ها را حامی زمین‌داران معرفی می‌کردند ← سکوت امام

2- لایحه انجمن‌های ایالتی - ولایتی (شروع مبارزه امام و مرحله اول نهضت اسلامی):

- قانون ایالتی - ولایتی در متمم قانون اساسی مشروطه و اصلاحات آن توسط دولت اسدالله علم در 16 مهر 1341

- نمایندگان باید متدوین به دین اسلام بوده و فساد عقیده نداشته باشند ← حذف اسلام

- هنگام سوگند باید به قرآن مجید سوگند اداء کنند ← حذف مستقیم به قرآن

- زنان از انتخاب شدن و انتخاب کردن محروم‌اند ← دادن حق رأی به زنان

- اهداف رژیم از تصویب قانون جدید:

- تضعیف روحانیت پس از فوت آیت الله بروجردی

- تقویت بیگانگان و غیر مسلمانان در کشور از جمله بهائی‌ها

- گسترش بی‌بند و باری و فساد در پوشش اعطاء حق رأی به زنان (با وجود محرومیت از حقوق اولیه)

(حضرت امام: زن‌ها را به اسم آزادی و ترقی به فساد نکشانید و منحرف نسازید، مگر مردها در این مملکت

آزادی دارند که زن‌ها داشته باشند)

- اقدامات امام و علماء:

- لایحه جدید را مقدمه اصلاحات ضد قانونی و ضد اسلامی رژیم شاه قلمداد کردند.

- دعوت امام از علمای طراز اول:

- تلگراف به شاه برای لغو فوری لایحه

- طرح بحث با علماء تهران و شهرستان‌ها برای آگاه کردن مردم

- برگزاری جلسات مشترک علماء برای اتحاد نظر در مبارزه

- پاسخ شاه به علماء:

- خطاب قرار دادن علماء با عنوان حجت الاسلام ← زیر سؤال بردن مرجعیت

- وظیفه شما هدایت عوام است، نه دخالت در امور سیاسی

- این لایحه توسط دولت تصویب شده و باید اجراء شود ← بیان اقتدار سلطنت در برابر علماء

- نامه علماء به علم و بی‌اعتنایی وی به نامه علماء:

- بدون خطاب به عنوان نخست وزیر برای علم

- مخالفت لایحه با شرع مقدس و قانون اسلامی

- عدم سکوت علماء ایران و عراق

- نامه امام به شاه و بیان واقعه نامه نگاری به علم و بی‌اعتنایی علم ← اعتراضات علماء

- تلگراف علم (22 آبان 1341) به 3 نفر از مراجع قم (غیر از امام خمینی) ← موافقت با خواسته علماء و لغو لایحه

3- انقلاب سفید (پیشنهاد آمریکا برای توسعه کشورهای عقب‌افتاده)

- مطرح کردن انقلاب سفید (اصول 6 گانه) در 19 دی 1341 (سالروز اصلاحات ارضی) ← شاه بدون اعلام قبلی

گفت که به زودی آن را به رفراندوم می‌گذارد.

- مفاد اصول 6 گانه ← الغای رژیم ارباب - رعیتی، ملی کردن جنگل، فروش سهام کارخانجات به عنوان پشتوانه

اصلاحات ارضی، سهم کردن کارگران در منافع کارگاه‌ها، اصلاح قانون انتخابات، ایجاد سپاه دانش برای تعلیمات

عمومی و اجباری (به سبک غربی)

- اقدام امام و علماء:

- تشکیل جلسه

- فرستادن نماینده نزد شاه برای بیان هدف شاه از این اقدام با این استدلال:

- قانون مجری برگزاری فراندوم را معین نکرده است.
- بحث اصول 6 گانه قبلا توسط رسانه‌ها و دولت برای مردم شفاف‌سازی نشده بود (فراندوم بدون آگاهی)
- رأی گیری در محیط آزاد و بدون تهدید و تطمیع
- اصرار شاه به برگزاری فراندوم ← دستور اجرای آن در روز 6 بهمن
- تحریم فراندوم توسط امام ← تعطیلی بازار و تظاهرات عمومی بازاریان در کنار مردم و دانشجویان ← سرکوب تظاهرات
- اعتراض عمومی علماء به رهبری امام در ماه رمضان ← عدم شرکت در مساجد
- سخنرانی امام در روز عید فطر ← تهدید از سوی شاه به سرکوب قریب الوقوع
- اعلام عزای عمومی در نوروز 1342 از سوی حضرت امام
- فاجعه کشتار فیضیه (2 فروردین، روز شهادت امام صادق):
- تلاش ناموفق ماموران ساواک در به هم زدن مراسم عزاداری در بیت امام
- حمله به عزاداران در مدرسه فیضیه که از سوی آیت الله گلپایگانی برگزار شد ← حمله ماموران ساواک و ارتش به مردم و طلاب (حمله با گلوله، پایین انداختن از پشت بام)
- مصاحبه علم: بر اثر درگیری مخالفان اصلاحات ارضی (روحانیون) و دهقانان مدافع آن که به زیارت قم رفته بودند، یک دهقان کشته شد.

4- قیام 15 خرداد 1342:

- با فرا رسیدن محرم، ساواک تبلیغ و عاظم را مشروط کرد:
- علیه شاه و اسرائیل صحبت نکنید.
- به مردم نگوئید که اسلام در خطر است.
- عزاداری امام در صبح عاشورا (13 خرداد) و برنامه‌ریزی برای سخنرانی عصر در مدرسه فیضیه: مأموریت نماینده ساواک و پاسخ امام:
- نماینده ساواک: من از طرف اعلی حضرت مامورم تا ابلاغ کنم که در صورت سخنرانی مدرسه فیضیه، کماندوها را به مدرسه بریزم و آن جا را به خاک و خون بکشم.
- پاسخ امام: ما هم به کماندوهای خود دستور می‌دهیم تا فرستادگان اعلی حضرت را ادب کنند.
- سخنرانی امام در عصر عاشورا - مدرسه فیضیه (13 خرداد):
- افشاگری ماهیت رژیم پهلوی و رژیم صهیونیستی (پیوندهای آن)
- بیان خطرات اسلام از سوی استبداد و استعمار در موقعیت کنونی
- دستگیری امام (15 خرداد) ← بردن به سلول انفرادی در تهران:
- شکل‌گیری اعتراضات گسترده در شهرهای قم، تهران، ورامین، مشهد و شیراز
- سرکوب مردم به خصوص در قم، تهران و ورامین
- ویژگی‌های نهضت 15 خرداد:

- اسلامی شدن مبارزه

- خواسته‌های اسلامی مردم

- رهبر دینی

- قاطعیت امام در مبارزه و اعتقاد مردم به رهبری دینی و مرجعیت ایشان

- مردمی شدن مبارزه و عدم تعلق به یک قشر خاص (روشنفکران یا علماء)

- مخالفت علنی مردم با سلطنت

- بیگانه‌ستیزی

- پیامدهای آن:

- ناامیدی مخالفان حکومت از اصلاح دولت پهلوی

- تغییر شیوه مبارزه سنتی به مسلحانه

- رهبری مبارزه سیاسی حضرت امام

- شکل‌گیری بحران مشروعیت برای رژیم

- آغاز روند انقلابی مردم ایران

5- کاپیتولاسیون (مصونیت قضایی آمریکایی‌ها):

- تصویب قانون در مجلس شورای ملی (13 مهر):

- اعطاء مصونیت سیاسی و قانونی برای:

- نظامیان آمریکایی و وابستگان

- کلیه مستشاران و نمایندگان سیاسی - امنیتی آمریکا

- در صورت جرم در ایران، دادگاه‌های ایران صلاحیت بررسی ندارند.

- گرفتن وام 200 میلیون دلاری از آمریکا با تضمین دولت آمریکا ← پس از تصویب کاپیتولاسیون.

- اقدام امام:

- سخنرانی ضد کاپیتولاسیون در 4 آبان

- منشاء تمام گرفتاری استعمار است به خصوص آمریکا

- خیانت مجلس و دولت در حق ملت ایران

- انتشار اعلامیه در محکومیت

- سند بردگی ملت ایران

- پذیرش رژیم به استعمار ایران از سوی آمریکا

- 13 آبان ← حمله کماندوها به منزل امام در قم ← بردن به تهران و تبعید به ترکیه (11 ماه)

- حوادث پس از تبعید:

- اعتصاب و تظاهرات مردم و علماء و تعطیلی بازار

- اعلامیه علماء ← چرا اجانب باید مصونیت قضایی داشته باشند، ولی یک مجتهد را به بیگانگان بسپارند؟

- ترور حسنعلی منصور مجری کاپیتولاسیون توسط محمد بخارایی (عضو حزب موتلفه اسلامی)

- ترور ناموفق شاه توسط محافظ گاردشاهنشاهی (رضا شمس‌آبادی)

- تبعید امام از ترکیه به عراق (نجف) پس از 11 ماه

• **تشدید وابستگی و سرکوب در سال‌های 1343-1355:**

- تصویب کاپیتولاسیون توسط مجلس و تبعید امام به ترکیه و عراق

- سرکوب مخالفان اعم از اسلام‌گرایان و ملی‌گرایان

- همکاری مستقیم با اسرائیل در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اطلاعاتی ← نقش مهم شاه در مقابله با رژیم

کشورهای عربی علیه اسرائیل

- مجری سیاست‌های امپریالیسم آمریکا:

- شکست آمریکا در جنگ ویتنام و اتخاذ سیاست جدید در کشورهای تحت نفوذ

- صدور سیستم‌های تسلیحاتی به جای حضور نظامی برای تأمین هزینه‌ها و خسارات جنگ ویتنام (نفت در

برابر اسلحه)

- سیاست نیکسون: کاهش هزینه آمریکا از طریق بهره‌گیری از متحدان منطقه‌ای در تأمین منافع آمریکا:

- ایران (ژاندارم منطقه)، ستون نظامی

- عربستان (ستون مالی)

- تشکیل حزب رستاخیز (1353)

- وابستگی به درآمد نفت و افزایش به رویه واردات بدون توجه به نیازهای جامعه ایران

- ترویج اصلاحات و ارزش‌های فرهنگی آمریکایی و نابودی ارزش‌های اسلامی ← برگزاری جشن‌های 2500 ساله

شاهنشاهی و ...

• **ایجاد فضای باز سیاسی در سال 1355 و دلایل آن:**

- تحت سیاست دولت جدید آمریکا (روی کار آمدن کارتر ← دموکرات):

- سیاست کارتر: انتقاد از سیاست سرکوب شاه و دعوت به اجرای حقوق بشر و دموکراسی در ایران

- هدف:

- حمایت از حقوق مردم ایران برای جلوگیری از گرایش آن‌ها به سوی شوروی

- جلوگیری از سرایت قیام‌ها به سایر کشورهای منطقه

- آگاهی شاه از بیماری سرطان: زمینه‌سازی برای انتقال آرام قدرت به فرزند خود

- تبلیغات جهانی علیه شاه تحت تاثیر مبارزان خارج کشور ← متزلزل شدن جایگاه بین‌المللی شاه

• **موانع اصلی سیاست فضای باز:**

- عدم ساز و کار قانونی برای مشارکت سیاسی

- نابودی تمامی نهادهای قانونی و مستقل توسط شاه

- عدم وجود حلقه ارتباط بین شاه و مردم

- تکیه بیش از حد شاه به دربار، ارتش و ساواک

• گروه‌های مبارز در آستانه انقلاب:

- سنتی (حزب توده، ملی‌گرایان، ملی - مذهبی‌ها)
- روحانیون
- مبارزین خارج کشور
- دانشجویان
- فعالان سیاسی

✘ عوامل پیروزی انقلاب اسلامی:

• عناصر اصلی (اتحاد رهبری، ایدئولوژی و مردم):

- رهبری:
- کنار گذاردن سازش و اصلاح رژیم با هدف سرنگونی آن
- بهره‌گیری از اسلام و مردم در پیروزی انقلاب

- ایدئولوژی:

- ناسیونالیسم ← ناکارآمد
- سوسیالیسم ← ناکارآمد
- اسلام:
- نفی حاکمیت موجود و ارزش‌های آن
- ترسیم جامعه مطلوب بر مبنای الگوی عملی حکومت در اسلام
- مردم: ایجاد حس مذهبی و بسیج عمومی علیه حاکمیت پهلوی

• عناصر شتاب‌زا:

1- اجرای حقوق بشر کارتر؛ سیاست کارتر در فشار به کشورهای جهان اسلام برای ترویج حقوق بشر و دموکراسی باعث شد تا شاه نتوانست فشار لازم را بر مخالفین اعمال کند.

- نقد؛ این امر با فروش تسلیحات نظامی و استفاده از آن برای سرکوب مردم و هم‌چنین همکاری ساواک با سپاه در مقابله با انقلابیون سازگاری ندارد.

2- ظهور مریضی سرطان شاه؛ استفاده شاه از داورهای مخدر و مسکن برای درمان سرطان، وی را دچار تزلزل در تصمیم و معتقد به سرنوشت و تقدیر کرد.

- نقد؛

- شاه تا لحظه آخر مردم را سرکوب کرد.

- ضعف شخصی وی ناشی از سرکوب غرایز در دوران کودکی و سرکوب پدرش بود که بعداً با دیکتاتوری درصدد جبران آن بود.

3- تلاش شاه در مدرنیزاسیون سریع کشور؛ تلاش سریع با افزایش درآمد نفتی با وجود عدم ظرفیت جامعه سنتی ایران

- نقد؛ با وجود زیاد شدن درآمد نفت، رفاهی در وضعیت مردم ایران ایجاد نشد؛ بلکه بیش تر پول صرف خرید تسلیحات و عیاشی دربار بود.

4- شهادت سید مصطفی خمینی و انتشار مقاله توهین آمیز اطلاعات به امام:

- شهادت سید مصطفی: در اثر هم دستی رژیم شاه با عراق در اول آبان 56 ایشان به طرز مشکوکی کشته شد و پس از آن اعتراضات در سراسر ایران شروع شد.

- انتشار مقاله توهین آمیز: 8 روز پس از سفر کارتر به ایران، در روز 56 / 10 / 17، روزنامه اطلاعات مقاله‌ای را به دستور هویدا با اسم مستعار «حمد رشیدی» نوشت که عنوان آن «ایران و استعمار سرخ و سیاه» بود. این مقاله که در سالگرد کشف حجاب رضا شاه بود، به علماء و امام به عنوان «مرتجع و مخالف ترقی و پیشرفت» اهانت شد که منجر به واکنش شدید مردم گشت که حوادث بعدی را به همراه داشت:

- قیام 18 دی قم و کشتار 19 دی در قم

- کشتار 29 بهمن در تبریز؛ برگزاری چهلم شهدای قم

- شکل گیری کشتار در سایر شهرها ← مراسم چهلم شهدای شهرها

- آتش سوزی در سینما رکس آبادان با هشداری قبلی شاه (کشته شدن 400 نفر) و اتهام به انقلابیون در 27 مرداد 57
- شهریور 1357:

- نماز عید فطر به امام آیت الله مفتاح و سخنرانی ایشان

- کشتار 17 شهریور در میدان ژاله (جمعه سیاه)

- شکل گیری اعتصاب عمومی در پالایشگاه تهران و آبادان، صنعت نفت، آب، برق، راه آهن و ...

- تبعید امام از عراق به فرانسه با هدف قطع ارتباط امام با انقلابیون:

- هدایت انقلابیون در فرانسه با استفاده از رسانه‌های جهان

- ارتباط با مبارزین خارج کشور

- شاه برای کنترل قیام مردمی مجبور به تعویض دولت‌ها می‌شود:

- هویدا را پس از 13 سال برکنار کرد ← آموزگار ← شریف امامی ← ازهاری ← بختیار

- با وجود تغییرات عمده، بالاخره در 26 دی به بهانه مداوای بیماری ایران را ترک می‌کند ← مشاهده راهپیمان از داخل هلی‌کوپتر

- بختیار به دستور شاه روی کار آمد؛ ولی پس از تداوم قیام‌ها امام در 12 بهمن وارد ایران می‌شود و پس از 10 روز پیروزی انقلاب به ثمر نشست.

✘ مقایسه انقلاب اسلامی ایران با انقلاب فرانسه و روسیه

• الف) رژیم‌های قبل انقلاب

1- موقعیت اقتصادی:

- فرانسه؛ وخامت اقتصادی از 50 سال قبل و بحرانی بون اقتصاد

- کسر بودجه سالانه

- قرض‌های داخلی و خارجی

- افزایش مالیات

- هزینه‌های جنگ

- روسیه؛ ضعف مالی - اقتصادی بخاطر هزینه‌های دو جنگ ← اعتصابات کارگران و دهقانان به دلیل اوضاع اقتصادی

- ایران؛ متکی بودن دولت به نفت و افزایش درآمد نفتی (موقعیت مطلوب اقتصادی نسبت به گذشته)

2- قدرت نظامی:

- فرانسه؛ ضعف ارتش به خاطر حضور در 26 سال جنگ ← همراهی افسران نظامی با انقلابیون

- روسیه؛ ضعف ارتش به خاطر شکست در جنگ‌های سال 1904-1905

- شکست از نیروهای عثمانی، فرانسه و انگلیس

- شکست از ژاپن

- ایران :

- تقویت ارتش ایران از سوی آمریکا (ایران جزیره ثبات و رکن نظامی سیاست نیکسون)

- عدم دخالت در جنگ طی 57 سال گذشته

- وفاداری ارتش به شاه تا بهمن 57

3- رابطه با کشورهای دیگر:

- فرانسه؛ به دلیل جنگ‌های طولانی پادشاهان فرانسه با همسایگان (اتریش، روسیه، انگلیس و اسپانیا)، این کشورها

علیه لویی شانزدهم به انقلابیون کمک کردند.

- روسیه؛ با توجه به درگیری‌های روسیه با عثمانی، آلمان و ژاپن، انقلابیون با امکانات سایر کشورها علیه حاکمیت

قیام کردند.

- ایران؛ به دلیل رابطه ایران با آمریکا، شوروی و سایر کشورهای همسایه، تا آخرین لحظه از شاه حمایت می‌کردند.

4- قدرت دربار و استحکام آن:

- فرانسه؛ به دلیل عدم قدرت شاه و دربار، به دنبال تغییرات جهت حفظ نظام بر نیامدند.

- روسیه؛ عدم توانایی و مدیریت نظام سیاسی در استفاده از قدرت سیاسی

- ایران؛ اعتماد به نفس بالای دربار و شاه به دلیل برخورداری از تجربه مستشاران خارجی و استفاده از ساواک

• **ب) مقایسه عناصر انقلاب: (مردم، رهبری، ایدئولوژی)**

1- مشارکت مردمی:

- فرانسه؛ میزان مشارکت مردم در انقلاب بسیار کم بود.
- روسیه؛ مشارکت انقلابیون محدود به دهقانان و کارگران بود.
- ایران؛ به جز اقلیت وابسته به دربار و نظام شاهنشاهی، سایر نیروهای اجتماعی (اعم از کارگران، کارمندان، بازاریان، اصناف، دانشجویان، روحانیون و...) حامی انقلاب بودند و مشارکت می‌کردند.

2- رهبری (نقش مهم رهبران انقلاب در 3 عرصه ایدئولوگ، فرمانده و معمار نظام پس از انقلاب):

- رهبران انقلاب در ایران از طبقه محرومین بودند، ولی در آن دو از طبقه متوسط و بالای جامعه
- در آن دو روشنفکران به عنوان رهبر انقلاب و روحانیت (کلیسا) ضد انقلاب، ولی در ایران روحانیون رهبر انقلاب بودند.
- در ایران رهبر انقلاب هر 3 ویژگی (ایدئولوگ، فرمانده و معمار پس از پیروزی) را به عهده داشت، ولی در آن دو برای هر کدام رهبر جداگانه بود.

3- ایدئولوژی:

- ابعاد ایدئولوژی در آن دو دنیوی بود و پس از پیروزی انقلاب دچار مشکل ایدئولوژیکی شدند؛ برخلاف ایران.
- مکاتب ایدئولوژی در آن‌ها با تفکر بنیادین و ریشه‌ای نامأنوس بود، ولی در ایران طی 1400 سال ایدئولوژی حکومت اسلامی وجود داشت که توسط حضرت امام لباس عمل پوشیده شد.
- در آن دو کشور انقلاب علیه ایدئولوژی بومی آن‌ها بود، اما در ایران علیه ایدئولوژی غیر بومی (غربی) بود.
- اسکاچپول ← انقلاب فرانسه و روسیه آمدند، اما انقلاب ایران ساخته شد.

☒ رهیافت‌های مختلف در مطالعه انقلاب اسلامی

• **فاقد رویکرد و چارچوب نظری:** خاطره‌نویسی انقلابیون، سیاستمداران و ...

- کارآیی: مواد خام مطالعه انقلاب

• **براساس رهیافت‌های علمی:**

- تک علتی: سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و روان‌شناسانه.

- چند علتی: تلفیق چند علت با همدیگر

• **الف) توضیح رهیافت‌های تک علتی:**

1- فرهنگی:

- واکنش مذهبی مردم ایران نسبت به رویکرد اسلام ستیزانه رژیم پهلوی در تقابل با:

- جدایی دین از سیاست
- رانده شدن دین به حوزه خصوصی
- فعالیت دین ستیزانه در جامعه
- غرب‌گرایی حاکم

- تبیین درست انقلاب اسلامی منوط به بررسی نقش 3 عامل:

- ایدئولوژی
- مذهب
- رهبری

- اندیشمندان: علی داونی، عمید زنجانی، منوچهر محمدی، سعید امیراجمند، یان ریشا، کلیم صدیقی و ...

- نقد؛

- با وجود اهمیت دیدگاه، تحلیل کامل نیست. چرا نهضت مذهبی در 15 خرداد 42 با وضعیت مشابه 57، پیروز نشد؟

- نقش نیرهای اجتماعی، عوامل اقتصادی و سیاسی را مورد توجه قرار نمی‌دهد.

2- جامعه شناختی / ساختار اجتماعی

- ساختار اجتماعی زمینه‌ساز انقلاب بود (3 گروه):

- ضعف جامعه قبل انقلاب:

- جامعه توده‌ای و فاقد همبستگی اجتماعی
- همبستگی ضعیف در عرصه ملی و طبقاتی
- تمایزات طبقاتی بسیار زیاد
- ضعف تشکل‌های مستقل در جامعه برای ایجاد جامعه مدنی

- بسیج انقلابی تشکل‌های ضد انقلاب که به خودآگاهی رسیدند.

- انقلاب نیازمند شرایط اول و دوم است.

- اندیشمندان: والتر، تیلور، کوهن، بشیریه و نجم‌آبادی.

- نقد؛ عدم توجه به عوامل فرهنگی و روان‌شناسانه (فردی و اجتماعی)

3- اقتصادی:

- دیدگاه‌ها:

- استبداد نفتی؛ افزایش قدرت رژیم در اثر افزایش قیمت نفت و سرکوب مخالفان، نارضایتی طبقات مختلف

- توسعه ناموزون؛ توسعه متکی بر رویکرد اقتصادی بدون توجه به جامعه ایران و ایجاد ناعدالتی، تورم،

بیکاری و فاصله طبقاتی

- دولت تحصیلدار/ رانتیر؛ انحصار بودجه نفت بدست دربار و عدم اهمیت به نقش مردم در جامعه.

- اندیشمندان: کاتوزیان، لونی، اسکاچپول و ...

- نقد؛ عدم توجه به ساختار اجتماعی و فرهنگی نمی‌تواند ایده کاملی باشد، چرا با این وجود در برخی کشورهای مشابه مثل کویت، عربستان، قطر و .. انقلاب نمی‌شود.

4- سیاسی:

- توجه بیش از حد رژیم به توسعه اقتصادی بدون توجه به توسعه سیاسی:

- تک حزبی

- سرکوب گروه‌های سیاسی مخالف

- بحران مشروعیت سیاسی رژیم

- فشارهای ناشی از رژیم بین‌الملل بر حکومت پهلوی

- استفاده نامناسب رژیم از سرکوب مخالفان

- اندیشمندان: آبراهامیان، میثاق پارسا، اسکاچپول، ...

- نقد؛ عدم توجه به عامل فرهنگی و اجتماعی.

5- روانشناختی:

- فردی: ویژگی شخصی شاه در دوران کودکی که فردی ترسو، مردد و غیر موثر در تصمیم‌گیری بود و این ویژگی در دوران حکومت نیز موثر بود.

- اجتماعی: شکاف ناشی از انتظارات گروه‌های مختلف جامعه نسبت به واقعیت موجود.

- اندیشمندان: ماروین زونیس، جیمز دیویس، رابرت گر، فرخ مشیری و ...

- نقد؛ بی‌توجهی به سایر عوامل

• (ب) رهیافت‌های چند علتی / تلفیقی:

- اندیشمندان: مایکل فیشر، فرد هالیدی، جان فدران، نیکی کدی و ...

- تلفیقی از عوامل مختلف:

- فرهنگی

- سیاسی

- اجتماعی

- اقتصادی

- روان‌شناختی

✘ راهبرد صدور انقلاب اسلامی ایران؛ رویکردها و موانع

«فرد هالیدی»: تحلیل انقلاب در عرصه نظام بین الملل متأثر از چهار عامل است:

(الف) علل انقلاب ها: فاکتورها و عوامل وقوع انقلاب (در جلسات قبل بحث شد)

(ب) سیاست خارجی: سیاست حکومت های انقلابی (صدور انقلاب)

کشور انقلابی در صدد گسترش انقلاب در سایر کشورها برآمده و اقداماتی را در این جهت به عمل می آورد و هدف خود را بر تغییر ساختارهای سیاسی و اجتماعی در سایر کشورها متمرکز می کنند.

(ج) عکس العمل ها: عکس العمل سایر دولت ها در واکنش به بازتاب انقلاب

قدرتهای طرفدار وضع موجود بلافاصله در صدد برخوانند آمد تا از گسترش انقلاب جلوگیری به عمل آورده و در صورت امکان حتی رژیم انقلابی را نیز سرنگون نمایند.

(د) شکل گیری: تأثیر الزامات نظام بین الملل بر حکومت های انقلابی

• **سیاست خارجی: سیاست حکومت های انقلابی (صدور انقلاب)**

- جایگاه صدور انقلاب در قانون اساسی: از 19 اصل مرتبط با سیاست خارجی، 8 اصل درباره صدور انقلاب است.

- هدف نهایی صدور انقلاب در قانون اساسی: حمایت از مستضعفین، وحدت جهان اسلام و رستگاری بشریت

• **اهداف استراتژی صدور انقلاب اسلامی:** الگوسازی از انقلاب، تبلیغ و آگاه سازی اهداف انقلاب، آموزش و حمایت از نهضت های آزادی بخش.

• **دیدگاههای صدور انقلاب در ایران:**

- **ملی گرایان:** بازسازی ملی در قالب هماهنگی با نظام و عرف بین المللی بدون توجه به شرایط انقلابی، ناپسند دانستن برخورد ارزشی با نظام جهانی و بسندگی ارزشها در چارچوب مرزهای ملی

- **آرمان گرایان:** مخالفت با محدودیت در حیطه مرزهای ملی و مبارزه با استعمار، توطئه دانستن باقی ماندن در مرزهای ملی، تجهیز جنبش های آزادی بخش بمنظور تهدید حکومت های مستبد و ...

- **میانه روها:** تلاش برای ساختن یک امت نمونه در داخل و دنبال کردن سیاست مسالمت آمیز همراه با فرصت طلبی در جامعه جهانی

(نظریه ام القراء نمونه دیدگاه میانه رو): جهان اسلام امت واحده است. کشوری ام القراء جهان اسلام محسوب می شود

که دارای رهبری گردد که در حقیقت لایق رهبری جهان اسلام باشد. از آنجایی که ام القری به دفاع از حقوق امت اسلامی می پردازد، از این رو قدرت های جهان سعی می کنند آن را نابود سازند تا دیگر سدی بر سر راه امیال آن ها نباشد. در این جا وظیفه امت حفاظت و حمایت از ام القراء می باشد.

اگر ما بتوانیم کشوری پیشرو و توسعه یافته با حفظ معنویت انقلابی و ارزش های اسلامی به جامعه جهانی ارائه دهیم، توجه دیگر کشور ها برای تقلید از این کشور نمونه، به معنی واقعی صدور انقلاب اسلامی است.

- **حضرت امام خمینی:**

- تاکید بر خدشه ناپذیر بودن اصل صدور انقلاب

- تحقق ارزشها در داخل و اهتمام جدی به ارائه و اشاعه ارزشها و آرمانهای انقلاب در خارج
- هدف از صدور انقلاب، انجام تکلیف برای ترویج اسلام است نه کسب قدرت

• **موانع صدور انقلاب اسلامی در عرصه داخلی و بین المللی :**

1. در عرصه داخلی :

- نزاع گروههای سیاسی در ابتدای انقلاب برای کسب قدرت و بحرانهای سیاسی ناشی از آن
- آسیب اقتصاد کشور در اثر جنگ
- تحریک اقوام مختلف ایرانی از سوی دشمنان جهت تهدید امنیت ملی کشور و اولویت ما در حفظ امنیت مرزها

2. در نظام بین الملل :

- حاکمیت سیستم دولت - ملت بر نظام بین الملل
- استراتژی مقابله جویانه قدرت های بزرگ و همکاری های امنیتی مشترک ضد انقلاب
- حاکمیت دولت های اقتدار گرا در جهان اسلام
- تبلیغات سوء اعراب و دشمنان در مورد شیعی بودن انقلاب ایران (هلال شیعی)
- اتهام ایران به عدم رعایت حقوق بشر جهت
- سیاست های پان عربیسم
- زمینه های فرهنگی - اجتماعی متفاوت ایران با سایر جوامع

✘ بازتاب، پیامد و دستاورد انقلاب اسلامی ایران در عرصه های مختلف

- نظریه ها و تئوری های انقلاب
- در داخل کشور
- راهبرد قدرت های بزرگ و دولت ها در جلوگیری از صدور انقلاب
- در خارج کشور
- ملت های مسلمان؛ شیعیان و اهل سنت
- جنبش های اسلامی و نهضت های رهایی بخش

✓ بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر نظریه ها و تئوری های انقلاب

• **دیدگاه علمی غالب در زمینه ویژگی انقلاب، تا پیش از وقوع انقلاب اسلامی ایران:**

- تاریخ یک مسیر واحد داشته و همه جوامع به سوی لیبرالیسم و دموکراسی غربی در حرکتند. (فرانسیس فوکویاما)
- سکولاریزه شدن فرهنگی در جوامع
- توجه به نقش ساختار با تأکید بر نقش جبر؛ ضعف در ساختار به گونه ای است که انقلاب خود به خود به وجود می آید. (تدا اسکاچپول؛ انقلابها می آیند، ساخته نمی شود)
- اهمیت ساختار نظام بین الملل و فشارهای ناشی از آن در شکل گیری انقلاب

- دنیوی بودن (هانا آرت)

- تکیه بر عوامل اقتصادی، سیاسی و مادی در تحلیل انقلاب

• ویژگی های تأثیر گذار انقلاب اسلامی بر نظریه ها:

- تاریخ یک مسیر واحد و کلی در سراسر دنیا ندارد، لذا نمی توان همه انقلاب ها را با یک تئوری تحلیل کرد.
- ماهیت دینی انقلاب
- ایجاد تغییر در خویشتن و تأکید بر مذهب و معنویت
- عدم وجود انگیزه های مادی در شکل گیری انقلاب
- تأکید بر نقش عناصر ایدئولوژی و رهبری در پیروزی انقلاب
- طرح مفاهیم استقلال، آزادی و عدالت اجتماعی، در چارچوب حکومت دینی در دنیای مادی گرای معاصر
- چالش در برابر اندیشه های مدرنیسم غرب (میشل فوکو: قدرت تنها از بالا اعمال نشده و تنها در تسلیحات و نیروهای نظامی دولتها خلاصه نمی گردد؛ بلکه در همه اجزا و لایه های اجتماع نهفته است).
- ساخت انقلاب به صورت آگاهانه (انقلاب ایران ساخته شد)
- کم رنگ بودن نقش فشارهای بین المللی در پیروزی انقلاب
- تحلیل انقلاب اسلامی با رویکرد تلفیقی شامل عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و روان شناختی.

✓ **دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران در داخل کشور**

- سرنگونی نظام شاهنشاهی با وجود برخورداری از قدرت نظامی و حمایت خارجی
- استقلال سیاسی و عدم امتیاز به قدرت های خارجی (شرق و غرب)
- تدوین قانون اساسی با تأکید بر تساوی همه مردم ایران اعم از مذاهب و اقوام مختلف
- افزایش مشارکت مردم در انتخابات ریاست جمهوری، خبرگان رهبری، مجلس و شوراها. (میانگین سالانه یک انتخابات)
- تحقق اندیشه حکومت اسلامی در قالب نظام جمهوری اسلامی
- ایجاد حکومت مبتنی بر مردم سالاری دینی
- نفی مظاهر فرهنگی غرب و تأکید بر ارزش های اسلامی
- ارتقاء جایگاه سیاسی - اجتماعی زنان با حفظ هویت ایرانی - اسلامی
- تلاش جهت دست یابی به توسعه و پیشرفت با حفظ سنت های اسلامی - ایرانی
- ایجاد روحیه خودباوری در میان جوانان ایرانی
- بالا رفتن جایگاه علمی و آموزشی در سطح کشور، منطقه و جهان
- پیشرفت های علمی، فناوری و اقتصادی با تکیه بر عناصر بومی
- ساخت سدها و راه های کشور با تکیه بر توان و پتانسیل نیروهای بومی
- تلاش برای آبادانی و رفع فقر از مناطق روستایی و محروم کشور
- توسعه روز افزون صنایع از جمله پتروشیمی، نفت، ذوب آهن، فولاد و ...

✓ بازتاب انقلاب اسلامی بر نظام بین الملل و عکس العمل قدرت های بزرگ و دولت ها

- انقلاب اسلامی ایران در شرایطی به وقوع پیوست که حکومت پهلوی دوم در وضعیت نظام بین الملل، جزیره‌ای کاملاً آرام و امن در خاورمیانه محسوب می‌شد و کمتر کسی ایران را در شرایط انقلابی تصور می‌نمود؛ بدان خاطر که اکثر برآوردها از توان نظام موجود در ایران در نهایت به ثبات نسبی ختم می‌شد. لذا با وجود چنین شرایطی هرگز احتمال نمی‌رفت که چنین دولتی که در تعامل با هر دو قطب نظام بین‌الملل بوده و پشتیبانی هر دو را همراه داشت، به آسانی و در مدت کوتاهی در مقابل جریان انقلاب به زانو درآید.
- با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، انقلابیون عملاً ارزش‌ها و هنجارهایی را در تعارض با نظام بین الملل و منافع قدرت‌های حامی حفظ وضع موجود مطرح کردند که چالش‌هایی را در عرصه بین الملل به همراه داشته است.
- قدرتهای طرفدار وضع موجود بلافاصله در صدد آمدند تا از گسترش انقلاب جلوگیری به عمل آورده و در صورت امکان حتی رژیم انقلابی را نیز سرنگون نمایند و در این راستا راهکارهای متعددی را در پیش گرفتند.

1. تاثیرات انقلاب اسلامی بر نظام بین الملل

- احیای اسلام بعنوان یک مکتب جامع و جهانی در تقابل با لیبرالیسم و سوسیالیسم
- احیاء خدامحوری در جهان در مقابل اومانیسیم (انسان محوری)
- تشویق اندیشمندان و قشر تحصیل کرده به مطالعه درباره اسلام و شخصیت حضرت امام خمینی
- گرایش غربی‌ها به اسلام
- ترویج اسلام ناب در برابر اسلام آمریکایی و لائیسیم
- تلاش برای اتحاد جهان اسلام
- اتخاذ سیاست نه شرقی - نه غربی و زیر سؤال رفتن حاکمیت دوقطبی در دنیا
- نفی سلطه کشورهای قدرتمند بر ساختار نظام بین الملل
- مبارزه با ناسیونالیسم
- مبارزه با سیاست‌های نژاد پرستانه (اسرائیل، آفریقای جنوبی و ...)
- مبارزه با ظلم جهانی

2. عکس العمل قدرت های بزرگ و دولت ها

- ایجاد اختلاف و تفرقه میان گروه‌ها و احزاب سیاسی داخل کشور
- دامن زدن به تعارضات منطقه‌ای
- دامن زدن به اختلافات و بحران‌های قومی
- تلاش در برقراری شکاف دینی بین شیعیان و اهل سنت در ایران
- تدارک کودتا
- جنگ تحمیلی

- ایجاد جو ترس و احساس ناامنی از ایران در دل سران کشور های نفتی حاشیه جنوبی خلیج فارس (تشکیل شورای همکاری خلیج فارس و همراهی با صدام در جنگ تحمیلی)
- تحریک کشورهای مجاور برای جهانی کردن اختلافات مرزی و استفاده ابزاری از نام جعلی برای خلیج فارس
- حمایت از رژیم های سکولار و مستبد در خاورمیانه
- جلوگیری از مطرح شدن ایران به عنوان یک الگو در جهان اسلام
- تقویت نظامی کشورهای رقیب ایران از جمله عراق و عربستان
- ایجاد تهدید ساختگی به عنوان هلال شیعی در برابر اهل سنت
- جنگ روانی و حملات تبلیغاتی علیه ایران در افکار عمومی دنیا
- توسعه پایگاه های نظامی در کشورهای منطقه
- ایجاد کمربند سیاسی دور ایران برای جلوگیری از صدور انقلاب
- اتخاذ سیاست های مهار و تحریم های چند جانبه
- مخالفت با مشارکت ایران در پروژه های اقتصادی بین المللی
- استفاده از مذاهب و فرقه های انحرافی از جمله وهابیت، بهائیت و شیطان پرستی (آلوده کردن افکار دینی جوانان)
- اتهام حمایت از تروریسم
- قرار دادن ایران در محور شرارت (در کنار کره شمالی و عراق)
- اتهام نقض حقوق بشر با وجود نقض حقوق اولیه انسان ها در کشورهای مستبد حامی آمریکا
- ایجاد بحران هسته ای و ...

✓ بازتاب انقلاب اسلامی در خارج کشور

- تجارب تاریخی نشان می دهد با وجود انقلاب با ایده ها و اقدامات بین المللی، علی رغم وجود ضد انقلاب در مقابل افکار آرمانی انقلاب، در عملکرد آن اخلاقی ایجاد نگردیده و ضد انقلاب نیز در دسترسی به اهداف خود غالباً ناموفق بوده است.

1. ملت های مسلمان؛ شیعیان و اهل سنت

• ابعاد مختلف تأثیر انقلاب بر دنیای اسلام:

- بازتاب ملموس و چشمگیر
- تقویت و شتاب بخشیدن به جریانهای سیاسی اسلامی
- برانگیختن ایدئولوژی و تفکر سیاسی اسلامی
- فراهم شدن بهانه برای برخی از حکومتها در سرکوب جنبش های اسلامی مخالف .

• تأثیرات بر مسلمانان:

- زنده کردن نقش اسلام در دنیا
- بیداری و احیای اسلام؛ قیام علیه حاکمان جائز و ظالم
- تقویت روحیه ضد استکباری و ضد سلطه بیگانه
- ایجاد احساس غرور از پیشرفت های ایران اسلامی
- تحقق عملی برائت از مشرکین در حج
- دفاع از آرمان فلسطین در جهان
- ایجاد وحدت و همبستگی سیاسی / سیاست تقریب مذاهب اسلامی
- ایجاد ارتباط میان علماء و اندیشمندان جهان اسلام
- افزایش تعامل و تبادل فکری - فرهنگی با مراکز دینی و اسلامی سراسر دنیا
- حمایت از صدور فتوای امام خمینی (ره) علیه سلمان رشدی
- اعتماد جنبشهای اسلامی بر توده های مردم و ایدئولوژی اسلامی در مبارزه

• تأثیرات بر شیعیان:

- تغییر جایگاه شیعیان جهان از حاشیه و پیرامون به مرکز ثقل تحولات جهان اسلام
- ارتقاء جایگاه سیاسی - اجتماعی شیعیان در بسیاری از کشورها
- کنارگذاشتن تقیه از سوی شیعیان در بسیاری از نقاط دنیا
- گرایش شرق شناسان و اسلام شناسان غربی به مطالعه درباره شیعه و فرهنگ سیاسی آن
- علاقه غربی ها به شناخت واقعیت های مکتب تشیع و تمایل برخی به شیعه شدن
- الگوبرداری شیعیان از انقلاب اسلامی در تقابل با حاکمان مستبد از جمله عراق، کویت، بحرین، یمن و ...
- تفسیر صحیح از انتظار موعود (انتظار ایجابی؛ فراهم آوردن زمینه های ظهور، ظلم ستیزی به مقدار توان و آمادگی برای ظهور امام زمان (ع) ≠ انتظار سلبی؛ جامعه بایستی به حال خود رها شود و نباید به فساد آن توجهی نشان داد. حتی برخی معتقدند که نه تنها نباید جلوی فساد و گناهان را گرفت؛ بلکه بایستی به آنها دامن زد تا هر چه بیشتر زمینه ظهور حضرت مهدی (عج) فراهم آید).

2. جنبش های اسلامی و نهضت های رهایی بخش

• زمینه های مشترک انقلاب اسلامی و جنبش های اسلامی

- عقیده مشترک (اسلام)
- دشمن مشترک (آمریکا، اسرائیل و استبداد)
- هدف مشترک (برچیده شدن ظلم و فساد، اجرای قوانین اسلام و استقرار حکومت اسلامی در جامعه مسلمانان)
- وحدت طلبی (لزوم وحدت همه اقشار، گروهها و مذاهب در نیل به پیروزی در صحنه داخلی و خارجی)

• برخی از جنبش های تأثیر پذیر از انقلاب اسلامی:

- لبنان: امل، حزب الله و توحید اسلامی
- عراق: حزب الدعوة اسلامی و مجلس اعلای انقلاب اسلامی
- عربستان: اخوان المسلمین (اشغال مسجد الحرام در اعتراض به آل سعود)، حزب الله حجاز، سازمان انقلاب اسلامی شبه جزیره و ...
- بحرین: جبهه اسلامی آزادی بحرین، جنبش آزادی بخش و ...
- کویت: حزب الله
- مصر: سازمان الجهاد، جنبش اخوان المسلمین، جمعیت ارشاد اسلامی، اليسار الاسلامی و ...
- الجزایر: جبهه نجات اسلامی
- تونس: جنبش نهضت
- فلسطین: جهاد اسلامی و مقاومت اسلامی (حماس)
- آذربایجان: حزب اسلامی جمهوری آذربایجان

• مهم ترین تأثیرات انقلاب اسلامی در یک دهه اخیر:

- پیروزی حزب الله لبنان در برابر اسرائیل (عقب نشینی اسرائیل در سال 2000 و شکست در جنگ 33 روزه سال 2006)
- پیروزی ائتلاف یکپارچه عراق در انتخابات پارلمانی
- خروج نیروهای اشغال گر آمریکایی از عراق
- رشد مبارزات ضد استعماری و فعالیت الهیات رهایی بخش در آمریکای لاتین در مقابله با سلطه آمریکا (کشورهای کوبا، ونزوئلا و نیکاراگوئه)
- پیروزی حماس در جنگ های 22 روزه و 8 روزه
- تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم بر اعتراضات مردمی و بیداری اسلامی در کشورهای منطقه و قیام علیه حاکمان جائر وابسته به آمریکا
- شعارهای اسلامی در بیداری اسلامی
- ترویج حکومت اسلامی باناکارآمد نشان دادن الگوهای لیبرالیستی، مارکسیستی، ناسیونالیستی و پان عربیست

✘ آسیب شناسی انقلاب اسلامی

- تهدید استقلال فکری، فرهنگی و سیاسی
- ضعف و تسلیم در مقابل قدرت های خارجی و یا مذاکره از موضع ضعف
- تفرقه و درگیر شدن در اختلافات داخلی و حزبی
- عدم حفظ وحدت و هماهنگی در میان مسئولین
- کم رنگ شدن گرایش به معنویت
- شکاف نسلی یا فاصله گرفتن نسل های بعدی از نسل انقلابی
- نفوذ بینش غربی در مواجهه با سیاست و جایگزینی قدرت طلبی برای خدمت به اسلام در عرصه سیاست
- کم رنگ شدن ارزش های اسلامی و روی آوردن به ضد ارزش
- افراط گرایی و آراستن اسلام با اندیشه های غیر اسلامی
- جمود فکری، تحجر و اکتفا به ظواهر اسلام
- رخنه فرصت طلبانی که به دنبال تأمین منافع شخصی و جناحی خود هستند
- سوء استفاده از آزادی یا سرکوب آن (عدم بهره مندی از آزادی در قالب قانون اساسی)
- برداشت شخصی یا حزبی از قانون اساسی و یا عمل نکردن به آن
- عدم تدبیر اقتصادی برای حل معضلات جامعه به خصوص اشتغال
- عدم توجه به عدالت اجتماعی (ایجاد شکاف طبقاتی و تبعیض در جامعه)

☒ منابع:

1. امرائی، حمزه، انقلاب اسلامی ایران و جنبش های اسلامی معاصر، تهران؛ مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1383
2. امینی، علیرضا، تاریخ روابط خارجی ایران در دوره پهلوی، تهران، نشر صدای معاصر، 1381.
3. باباپور، محمد مهدی، تحلیلی بر انقلاب اسلامی؛ ریشه ها و پیامدها، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، 1382.
4. جمعی از نویسندگان، انقلاب اسلامی ایران، قم، دفتر نشر معارف، 1386.
5. شجاعیان، محمد، انقلاب اسلامی و رهیافت فرهنگی، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1382.
6. طاهری، سید مهدی، بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان لبنان، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، 1388.
7. طاهری، سید مهدی، بازخوانی تاثیرات انقلاب اسلامی ایران بر بیداری مسلمانان، قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، 1388.
8. عیوضی، محمد رحیم و محمد جواد هراتی، درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران، قم، دفتر نشر معارف، 1390.
9. فوزی، یحیی، تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، تهران، نشر عروج، 1387.
10. الگار حامد، دین و دولت در ایران؛ نقش علماء در دوره قاجار، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران، نشر قومس، 1369.
11. محمدی، منوچهر، انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلابهای فرانسه و روسیه، قم، دفتر نشر معارف، 1382.
12. محمدی، منوچهر، انقلاب اسلامی؛ زمینه ها و پیامدها، قم، دفتر نشر معارف، 1390.
13. محمدی، منوچهر، بازتاب جهانی انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، 1385.
14. ملکوتیان، مصطفی، بازخوانی علل وقوع انقلاب اسلامی در سپهر نظریه پردازی، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1387.
15. منصوری، جواد، آشنایی با انقلاب اسلامی ایران، قم، دفتر نشر معارف، 1390.
16. نوربخش، یونس، کالبد شکافی انقلاب اسلامی ایران، قم، دفتر نشر معارف، 1387.